

Mens en Wereld

Een eindeloze, kaarsrechte, eenzame landweg in de buurt van de Amstel, even buiten Amsterdam. Gelukkig bestaan er nog van die wegen in ons volle vaderland en, u ziet het, zelfs onder de rook van de grote steden, waar men buiten kan zijn, heerlijk rustig temidden van weilanden, onder de bomen.

Merkwaardigerwijs kwam me, een paar dagen nadat de hoofdredacteur me deze foto had toegezonden, als illustratie bij een cursiefje over de boekenweek, een boek in handen, dat inderdaad „Onder de bomen” heet en geschreven is door J. Bernlef.

Ik had nog nooit van deze schrijver gehoord en dat hij in 1960 de Reina-Prinsen-Geerlingsprijs had gekregen voor een novellenbundel „Stenen spoelen”, was me ontgaan.

Ook „Onder de bomen” is een boek met verhalen en al stroken de bomen, die hij beschrijft, niet direct met de bomen van onze illustratie, er gaat toch, naar mijn smaak, van dit boek eveneens een weldadige rust uit. Ook hiervan is men geneigd te zeggen: „Gelukkig, ze bestaan nog.” En dat slaat dan op de goede verhalen, die zuiver geschreven zijn, zonder veel omhaal van woorden, over gewone mensen en gewone menselijke belevenissen.

Daarom is Bernlef voor mij een verademing. Zijn verhalen, die bijna alle een onderton van eenzaamheid hebben, zijn uitingen van een streven om een houding te bepalen in het leven, een zoeken naar een wijze van toegankelijkheid, naar de weg tot de ander, en dan zonder het tegenwoordig zo gebruikelijke sadisme, de wreedheden met mensen en dieren en de blijkbaar onvermijdelijke erotische onthullingen. Dat vind ik het sympathieke in deze verhalen, dat ze je niet steeds langs onopgemaakte bedden voeren, want daar word ik altijd zo moe van. Echt, ik vind op den duur al die vrijages zo intens vervelend, dat ik onder 't lezen de grootste moeite heb om m'n ogen open te houden. Dan leg ik ze maar weer weg, de „best-sellers”.

„Onder de bomen” heeft me echter geboeid, van het begin tot het eind en ik weet zeker, dat ik het boek met evenveel plezier herlezen zal, misschien van de zomer, in de vakantie, onder de bomen.

Een katholiek op de troon van Oranje?

De bui schijnt nu te zijn overgewaaid. Prinses Irene heeft in feite afstand gedaan van haar rechten op de troon. Algemeen werd het ongewenst geacht dat een mogelijke troonopvolger in Nederland, nauw verbonden zou zijn met de Carlistische beweging. Daardoor zou de eventuele troonopvolger een bron kunnen worden van politieke onrust en... van uiterst reactionaire invloeden. Achteraf hoeven we ons in dit blad niet meer druk te maken over de politieke verwickelingen die dat scheen te veroorzaken, noch over de voorlichtingsproblemen die daarbij zijn opgedoken. Maar wel interesseert ons een andere kwestie, die feitelijk onopgelost gebleven is; namelijk of de overgang tot het katholieke geloof van de prinses op zichzelf (dus afgezien van de daarbij betrachtte geheimzinnigheid en gebleken dubbelzinnigheid) een reden zou moeten zijn haar als troonopvolger te wraken. M.a.w. hoe zouden wij staan tegenover een katholiek op de troon van Oranje?

Het komt mij voor dat humanisten daar geen bezwaar tegen zouden moeten maken. De godsdienstvrijheid geldt ook voor de vorsten in Nederland. Ik heb gemerkt dat humanisten en buitenkerkelijken in het algemeen daaromtrent soms enige aarzeling voelen. Maar ik geloof dat die aarzeling uit misverstand voortspuit. Allicht denkt men namelijk aan katholieke staatshoofden als Franco. Maar men kan ook denken aan Kennedy. En de keuze tussen de Protestant Eisenhower en de Katholiek Kennedy zou bij de meeste humanisten allicht ten gunste van Kennedy uitvallen. Daaruit blijkt wel dat voor hen niet de godsdienst beslissend is, maar de politiek. En zo behoort het ook te zijn in kwesties als deze. Daaraan doet niet af dat het katholicisme zo vaak verbonden blijkt te zijn met ondemocratische en onverdraagzame stromingen. In Nederland en elders treft men voldoende oprechte democraten onder het katholieke volksdeel om te bevestigen, dat het katholicisme op zichzelf geen beletsel mag vormen voor de troonopvolging.

Natuurlijk kan men niet voorbijzien aan het feit dat het katholicisme in sterke mate clericaal is. De individuele katholiek is sterker gebonden aan de clerus, en deze is eerder geneigd zich te vereenzelvigen met behoudende of zelfs reactionaire stromingen dan dat bij het protestantisme het geval is. Maar dat is een kwestie, die als de situatie zich voordoet, politiek beoordeeld moet worden. Dat is in feite nu ook gebeurd. En hierbij moet wel opgemerkt worden dat het protestantisme volstrekt niet vrij is van clericalisme. Ook dat is dezer dagen ondubbelzinnig gebleken. Vanwege de C.H.U. is in de Eerste Kamer nog eens onomwonden verklaard dat men de Nederlandse Staat gere-

geerd wil zien in gehoorzaamheid aan Gods woord op reformatorische grondslag. En dat betekent in feite dat er weinig ruimte zou zijn voor andere staatsopvattingen. Het is allemaal wel respectabel, maar onverdraagzaam, en daarom ook onaanvaardbaar. Het maakt alle niet-protestanten, niet alleen humanisten, maar ook katholieken, tot tweede-rangs burgers.

Mij lijkt het dat de C.H.U. niet in de kuil hoeft te vallen die zij zelf gegraven heeft. Waarom betekent gehoorzaamheid aan Gods woord in reformatorische geest uitsluiting van andere inzichten? Weet de C.H.U. wel zeker dat „God” even onverdraagzaam is als zijzelf? De Hervormde Synode denkt daar anders over. De C.H.U. mag de bewijslast daarvan op de Synode leggen. Maar zij zou zelf vooruit kunnen denken in plaats van achteraan te lopen. Waarom doet zij dat? Omdat, zoals zij in de Eerste Kamer verklaarde, de gevoelens van grote delen van het volk ontzien moeten worden. Maar is gevoelens ontzien wel hetzelfde als gehoorzaamheid aan Gods woord? Geen wonder dat daardoor de KVP-fractie in haar gevoelens geraakt werd, en daarmee de eenheid in de confessionele politiek! Het is daarmee blijkbaar niet zo eenvoudig gelegen als men wel eens gedacht heeft, in de dagen van weleer, toen het er dikwijls om scheen te gaan – in verschillende schakeringen weliswaar – om de humanisten in hun rechten te beknibbelen.

De K.V.P. is daarvan allang teruggekomen. De A.R.P. is in dit opzicht verdeeld; zij hield zich ook wat op de achtergrond. Maar de C.H.U. staat vrijwel eensgezind achter... de gevoelens van grote delen van het volk. Het is een leerzame discussie voor alle betrokkenen (de discussie is nog aan de gang, terwijl dit stuk geschreven wordt). Humanisten volgen dergelijke gedachtenwisselingen met meer dan gewone belangstelling. Want de geestelijke vrijheid en de gelijkgerechtigdheid is daarbij in het geding! Niet alleen van katholieken, maar ook van humanisten, en van iedereen. Daarom is het helemaal niet misplaatst om hier ook nog eens de vraag te stellen of een regerend vorst in Nederland ook humanist zou kunnen zijn of zou kunnen worden. Als het ons werkelijk ernst is met de vrijheid van geloofs- en levensovertuiging, kan het antwoord niet anders luiden dan: *op zichzelf, ja!* De vraag is, voor zover mij bekend, niet actueel. Maar zij kan dat worden. En in elk geval zijn er genoeg andere gelegenheden om te tonen dat vrijheid en gelijkgerechtigdheid in Nederland geen holle frasen zijn, ook niet, en juist niet, ten aanzien van geloofs- en levensovertuiging in de functionering van ons staatsbestel.

J. P. van Praag

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
19e jaargang no. 4 – 29 februari 1964

BOEKENWEEKNUMMER

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

Is zo'n Humanistisch Verbond eigenlijk wel nodig? Ik erken ieders goed recht zich erbij aan te sluiten, maar ik heb er zelf geen behoefte aan. Bij een kerk wil ik niet horen, omdat ik het gevoel heb, dat je dan een stempel opgedrukt wordt, dat je niet vrij bent in het vormen van je eigen oordeel. Maar als ik in staat ben mijzelf een oordeel over de belangrijke dingen in het leven te vormen, waarom zou ik mij dan opnieuw in een hokje laten drukken? Ik ben waarempel wel in staat voor mijzelf te zorgen, daarbij heb ik de hulp van het Humanistisch Verbond niet nodig.

Ho, het is niet mijn mening die u hierboven weergegeven vindt, maar u kent ongetwijfeld ook dit type namaak-intellectueel, de man - of vrouw - die het zelf allemaal zo goed denkt te weten, die in negen van de tien gevallen nooit moeilijkheden van geestelijke aard heeft gekend die de moeite van het vermelden waard zijn, en die op grond daarvan meent het in het leven wel alleen klaar te spelen. Nu zijn er inderdaad enkele mensen, kluizenaars of studeerkamergeleerden - misschien is dat wel ongeveer hetzelfde -, die het ook zonder hun medemensen wel rooien, die een waardevolle visie op het leven voor zichzelf kunnen ontwikkelen en zich daar wel bij bevinden. Dat dat bijzonder sterke persoonlijkheden moeten zijn, ligt voor de hand en naar mijn stellige overtuiging ligt daarin de kern van de zaak, als wij mensen ontmoeten, zoals ik die in de eerste alinea heb aangeduid. Niet voor niets noemde ik het namaak-intellectuelen: het zijn namelijk in de meeste gevallen mensen die de zaak omdraaien, die niet erkennen dat alleen een heel sterke persoonlijkheid moederziel alleen in de wereld kan staan, maar die menen door hun afzijdigheid te kunnen demonstreren wat een sterke persoonlijkheid zij wel zijn. Die luxe kunnen zij zich vaak permitteren, omdat het leven zonder grote moeilijkheden aan hen is voorbijgerold. Hun levensovertuiging kan weliswaar diep geworteld zijn, maar is dat in de meeste gevallen niet, omdat zij zichzelf de mogelijkheid hebben ontnomen hun verworvenheden aan de kritiek van anderen te toetsen. Iemand die zulke kritiek uit de weg gaat, bewust of onbewust, is niet op zoek naar een levenshouding, een levensvisie, op de wijze waarop de leden van het Humanistisch Verbond dat zijn. Ik heb er eigenlijk ook wel bezwaar tegen dat zulke mensen zich humanist noemen; zij zijn in de meeste gevallen niets meer dan wat men vroeger „niets”

noemde: zij zijn niet christelijk, maar weigeren zich de moeite te getroosten hun visie boven het peil van een eenpersoonsbeschouwing te verheffen. Omdat dat beter staat dan „niets”, tooien zij zich vaak met de naam humanist, waarbij zij zich liefst maar niet realiseren, dat zelfs die mogelijkheid een verworvenheid is, die alleen dank zij de organisatie van humanisten verwerkelijkt kon worden.

Het woord organisatie doet zulke mensen echter al huiveren, zij voelen er een dwang in, de onmogelijkheid zichzelf te zijn, eigen persoonlijkheid te ontwikkelen. We moeten aannemen, dat zij nog nooit de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond hebben gelezen of zich hebben gerealiseerd voor hoe grote verscheidenheid van meningen die wel plaats biedt. Wij moeten ook aannemen, dat deze mensen zelfs niet de moeite hebben genomen publikaties van dat Verbond te lezen, waaruit hun zou blijken hoezeer alle humanisten zoeken den zijn, hoe weinig ook de leden van het Humanistisch Verbond zweren bij eeuwige waarheden, hoezeer iedere humanist, aangesloten of niet, individualist is.

Maar gesteld al dat men voor de vorming van een stevig gefundeerde levensbeschouwing alleen op eigen kompas zou kunnen varen, dat men een van die uitzonderlijk sterke geesten zou zijn, mag men dan de stelling pomen, dat iedereen maar op dezelfde wijze zijn eigen boontjes moet doppen?

Ik geloof dat zulke mensen eenvoudig niet weten hoeveel mensen dagelijks een beroep doen op het Humanistisch Verbond en zijn neveninstellingen. Mensen die het waarlijk ook niet kunnen helpen dat zij niet tot die kleine groep uitzonderlijk grote geesten behoren, mensen die vaak zozeer door het leven zijn getroffen, dat ik mij afvraag of die grote geesten onder gelijke omstandigheden niet nog heel wat kleiner in aantal zouden zijn. In feite doen die zogenaamde individualisten, die mensen die zo graag hun intellectueel-zijn demonstreren, niet anders dan al deze mensen in de kou laten staan. Of zulk asociaal gedrag in overeenstemming is te brengen met de levensvisie die zij zichzelf in afzondering hebben verworven, is een vraag die ik dan maar liever voor mij houd.

Het Humanistisch Verbond groeit, maar het is goed zich bij alle juichkreten over de inschrijving van het twaalfduizendste lid goed voor ogen te stellen, dat we nog zeker twaalfduizend

andere leden te kort komen, willen we van de vele bewonderenswaardige improvisaties van het ogenblik degelijk vakwerk kunnen maken, willen we die wassende groep mensen die een beroep op ons doen, naar behoren kunnen helpen. En willen we de strijdorganisatie zijn, die - al is dat wat minder hard nodig dan nog maar een paar jaar geleden - ook van tijd tot tijd voor de gelijkberechtiging van de buitenkerkelijken moet opkomen. Tussen haakjes: realiseert de hierboven geschetste buitenstaander zich wel dank zij wie die strijd voor gelijkberechtiging nu wat minder fel behoeft te worden gevoerd?

Dat die strijd nog niet gestreden is en dat de pressie die nog zo'n 12.000 leden zouden kunnen uitoefenen, geen overbodige luxe is, moge ten overvloede nog eens blijken uit een paar regels die ik citeer uit een artikel van J. Koops, geestelijk raadsman voor het Waterweggebied, in Binding, het ledenorgaan van datzelfde gebied:

„Een gearresteerde komt een strafgesticht binnen. Hij wordt bij de directeur geroepen. De directeurs van de strafgestichten in Nederland zijn katholiek of protestant. Zo is het (toevallig?). De directeur vraagt de gestruikelde (toevallig tegen de lamp gelopen) man: „Tot welk kerkgenootschap behoort u?” De gearresteerde antwoordt: „Ik hoor niet bij een kerk, ik wil er niets mee te maken hebben.” De directeur is hiermee niet tevreden en begint een discussie. „Ja, maar uw ouders dan, behoorden die dan tot een kerkgenootschap?” „Och, die waren van huis uit Nederlands hervormd, maar deden nergens aan.” „Ha,” denkt de directeur. Hij weet nu, wat er verder moet gebeuren. De dominee heeft er weer een klant bij en de gedetineerde moet zich dat laten welgevalen. Hij durft er zich niet tegen te verweren. Als niet-gelovige luistert hij naar de predikant, die hem tracht duidelijk te maken, dat ook hij van zijn zonden zal worden gereinigd door het bloed van Jezus Christus. Het doet hem niets. Hij voelt zich alleen met zijn verdriet. Hij wil eruit, vrij zijn.

In de gevangenis ontmoet hij een lotgenoot. Die vertelt hem over de geestelijk raadsman van het Humanistisch Verbond. Onze gevangene „protestant” luistert aanvankelijk weinig geïnteresseerd. Maar dan opeens voelt hij iets menselijks. Die humanist zegt, dat het om de mens gaat. Dat we mens en medemens zijn. Dat we elkaar hebben te eerbiedigen. Dat we moeten geloven in onze menselijke vermogens, maar elkaar moeten leren aanvaarden met onze tekortkomingen. Onder de gedetineerden wordt veel gepraat over het leven dat ieder achter de rug heeft, de situatie waarin ze nu verkeren en de toekomstverwachtingen. Onze gevangene „protestant” begint hieraan mee te doen. Hij overdenkt in de stilte van zijn cel de gesprekken van

die dag. Enkele uitspraken van de buitenkerkelijke gedetineerde laten hem niet los. Overdag bij het werk zoekt hij het gezelschap van die merkwaardige jongen. Hij hoort dat er nog een paar jongens bij de geestelijk raadsman van het Humanistisch Verbond komen. Dan vraagt de protestant plotse-ling aan de jongens, of het mogelijk is óók met de geestelijk raadsman in contact te komen. Ze beloven hem het aan de geestelijk raadsman te vragen.

En dan begint de ellende voor hem. De „protestant” vraagt een onderhoud aan bij de „directeur”. Deze ontvangt hem. Op het verzoek van de „protestant” frons- hij de wenkbrauwen. De directeur vraagt hoe hij ertoe is gekomen naar de geestelijk raadsman te vragen. Argeloos vertelt de „protestant” hoe het allemaal gegaan is. De directeur belooft zijn verzoek te zullen bespreken met de predikant. Hij maakt hiermee geen haast. Hij zal het er wel eens over hebben, als de dominee bij hem binnenloopt. Als onze gevangene „protestant” zijn verzoek niet herhaalt, komt het in het vergeetboek. Maar onze „protestant” is vasthoudend. Hij beklagt zich erover bij de jongens, dat de geestelijk raadsman nog niet bij hem is geweest en begint dit aan de geestelijk raadsman te wijten. Maar alweer via de jongens doet de geestelijk raadsman hem de boodschap toekomen zijn verzoek bij de directeur te herhalen. Dan eindelijk wordt hij apart geroepen bij de dominee. De herder tracht zijn schapje nog te behouden. Nogmaals tracht de predikant hem duidelijk te maken, dat God in Jezus Christus tot de mensen is gekomen, om ook voor zijn zonden te sterven. Het lukt de dominee deze keer niet. De „protestant” protesteert. Hij voelt zich genomen, bedrogen. De dominee brengt verslag uit bij de directeur. De directeur roept de „protestant” bij zich en vraagt nogmaals of hij wel heel zeker weet wat hij doet. De „protestant” blijft op zijn stuk staan. Hij voelt zich juist gesterkt door de discriminatie die wordt toegepast op de buitenkerkelijken. Hij wil solidair zijn met die paar andere jongens en voelt zich met hen emotioneel verbonden. De directeur deelt de geestelijk raadsman in een brief mee, dat aan de „protestant” een informatief gesprek is toegestaan. De geestelijk raadsman wordt verzocht na dit informatief gesprek rapport uit te brengen aan de directeur. Tenslotte wordt dan een regelmatig contact met de geestelijk raadsman toegestaan.” En zo werkt de discriminatie anno 1964 in een klein stukje Nederland achter de gevangenis-muren. Maar daar niet alleen: iedere geestelijk raadsman kan u over soortgelijke gevallen heel wat boekjes opendoen. Misschien kan dit verhaal die man eens aan het denken zetten, die zo nadrukkelijk beweerde dat hij geen Humanistisch Verbond nodig had. Nee, hij niet (misschien), maar al die medemensen van hem?

Het geloof van een ongelovige

In de drie hoofdstukken van zijn boek houdt Jeanson zich bezig met: het begrip God (Dieu-concept), de Incarnatie (Dieu-Incarnation) en God, zoon (des(r) mensen (Dieu Fils des Hommes), waarbij de voornaamste christelijke begrippen, voorstellingen en leerstukken ter sprake komen. Als hij dan aan het eind van zijn kritische reis is gekomen, schrijft hij: „Ik heb de onbescheidenheid vrij ver gēdreven, ik heb mij nogal bemoeid met, zegt men mij, wat niet mijn zaak was: het is niets anders dan rechtvaardig wanneer ik mij op mijn beurt ten slotte en op de meest kwetsbare punten blootstel aan de slagen van mijn verschillende critici. Indien ik mijn eigen credo zou moeten definiëren, zou ik dit zeggen:

„Ik geloof dat er geen God, geen Duivel aan gene zijde der mensen is, noch Goed, noch Kwaad, noch Waarheid noch Verkeerdheid.

Ik geloof dat elke godsdienst onmenselijk wordt, dat elke Moraal de strekking heeft de mens te demoraliseren en dat geen enkele Waarheid ooit rekenschap zal geven van de daad waardoor juist een geweten haar afwijst of ernaar streeft zich aan haar te onderwerpen.

Ik geloof dat wij ons eigen leven moeten leven, ziii aan ons leven moeten geven door het te leven en dat niemand van ons iets is en iets heeft, maar dat wij tesamen alles vermogen.

Ik geloof dat de huichelachtigheid de moeder is van zogenaamde deugden, dat de enige werkelijke deugd de eis van vrijheid is, voor zich zelf en voor de ander, en dat de onzinnige obsessie van de zonde de mensen tot in het merg bederft.

Ik geloof dat wij onschuldig worden geboren en dat wij ons tot verantwoordelijke wezens moeten maken, dat wij nimmer al de gevolgen van onze daden kunnen vooruitzien maar dat er altijd ondanks alles iets valt te proberen, iets gemeenschappelijks valt te ondernemen.

Ik geloof dat er maar een enkele wereld is en in het geheel geen Koninkrijk (der hemelen); dat tot dusver niemand van deze wereld, waarop elke dag en overal keuzen tegen keuzen botsen niemand zich Meester heeft kunnen noemen: noch zij die naïevelijk naar macht hebben gestreefd, noch zij die hebben gemeend ze te kunnen bereiken langs de weg van een „roemen in zwakheid”; dat ten slotte zowel dezen als genen slechts een hersenschim najoegen, want het gaat er niet om zijn gelijke te overheersen maar elkaar te herkennen door hem te erkennen.

Ik geloof dat de geweldloosheid „uit liefde” engelachtigheid en ijdelheid is; dat er meer werkelijke liefde bestaat in het trotseren dan in het aanvaarden, meer in de edelmoedige toorn die de mensen zich tegen het onrecht doet verzetten dan in de naastenliefde van het slachtoffer dat de beul vergiffenis schenkt; en dat men zich ongetwijfeld wel zeer eenzaam moet voelen, wel weinig solidair, zeer ver van zijn gelijken om zich tegenover hen te gedragen als slechts God zou kunnen – gesteld als hij onder ons was zonder onverschillig wie van ons te zijn.

Ik geloof dat men het onrecht moet bestrijden en dat dit kan gaan tot in de dood toe vechten tegen wie het bedrijven of er medeplichtig aan zijn en zeer zeker op voorwaarde dat men zich in geen geval het recht aanmatigt hen te veroordelen (maar nog minder hen te vergeven).

Ik geloof dat de blinde liefde een bedrog is, dat zijn naaste liefhebben, wie hij ook is, wát hij ook doet, in werkelijkheid betekent

hem twee maal te verachten: in zijn toevalligheid en in zijn vrijheid.

Ik geloof dat men het geluk moet aanvaarden wanneer het zich aanbiedt en van het ons gegeven leven moet genieten; dat het onzinnig is de vreugden van de geest tegenover die van het lichaam te stellen, want lichaam noch geest zouden gescheiden gelukkig kunnen zijn; en dat een van onze meest reële bronnen van vreugde bestaat in het lichamelijk verstaan dat in de volledig aanvaarde seksualiteit gelegen is, in die verliefde tederheid waarin het hevigste verlangen en de hechtste vriendschap elkaar oneindig intensiveren.

Ik geloof dat het goed is zich bij voorbaat voor niemand af te sluiten en zich voor allen open te stellen, dat een houding van wantrouwen uiteindelijk steeds duurder komt te staan dan welke daad van vertrouwen tegenover onze gelijken, en dat een ieder van ons voldoende vertrouwen in zichzelf moet stellen om zich in staat te achten om, wanneer het geval zich voordoet, de hachelijke gevolgen van zijn geloofsgetuigenis onder het oog te zien.

Ik geloof dat men zich niet moet schamen dit leven lief te hebben, vanaf het ogenblik dat men zich inspant om het, naar de mate van zijn krachten, zo te maken dat allen het kunnen liefhebben.

Ik geloof dat men slechts moet geloven aan

Dr. O. Noordenbos zendt ons de vertaling van een fragment uit het boek van de Franse auteur Francis Jeanson, getiteld La foi d'un incroyant (Paris, Editions du seuil, 1963), waarin de schrijver de christelijke „croyance” aan een kritische beschouwing onderwerpt en aan het slot zijn credo – zijn eigen credo – uitspreekt, dat dan geen croyance, maar zijn „foi” is. Het onderscheid tussen die twee woorden die wij beide als „geloof” vertalen (eventueel als overtuiging of vertrouwen), omschrijft Jeanson aldus: „Sluit elke „foi” niet een voortdurende poging tot ongeloof in en bestaat de waarheid van elk ongeloof niet in een soort „foi”?”

dat waarvan men verzekerd is het te verwezenlijken.”

...En indien ik desondanks nog behoefte zou gevoelen om mijn overtuiging te verbinden aan enig „geloof”, dan zou ik het geloof kiezen aan de mogelijkheid van de overwinning van die verwonderlijke kracht die niet aflat de geschiedenis der mensheid voort te brengen en waarover geen mens waarlijk beschikt – die men terecht bovennatuurlijk moet noemen, omdat zij de mensen veroorlooft de natuur te beheersen en samen geleidelijk boven hun individuele hulpbronnen uit te stijgen.

Het Heelal is wellicht „een werktuig om goden te maken”. Maar het ware geloof bestaat in de verzekerdheid dat het menselijk geslacht in staat is God vlees te doen worden, hem te verwerkelijken, een einde aan hem te maken door zijn eigen menselijkheid te ontdekken.

Prometheïsche waanzin? Nee; veeleer het tegendeel, in zekere zin... Want indien de waanzin onverantwoordelijk is, is de verzekerdheid een verplichting. Anderzijds weet men dat Prometheus, die een god was, het tegen Zeus wilde opnemen door mensen te scheppen: maar de mensen zijn er al, ik ben een hunner, en voor mij is alleen van belang die ontzaglijke en avontuurlijke onderneming die de onze is, teneinde ons zelf naderbij te komen – van god tot god en van naaste tot naaste – tot dat wij ons, misschien, van elke god bevrijden.

O. Noordenbos

Persoonlijke ontwikkelingshulp

Hulp aan de ontwikkelingsgebieden staat sedert maanden steeds meer in het centrum der belangstelling. Gaat het hierbij alleen om financiële hulp en het beschikbaar stellen van deskundigheid? Is ook het menselijk element hierbij betrokken en in hoeverre? Is de ontwikkelingshulp iets wat aan regeringen en aan de Verenigde Naties moet worden overgelaten of kan men ook particulier een steentje bijdragen? Gelukkig luidt het antwoord bevestigend.

De meest onbaatzuchtige geldelijke inspanning van het Westen, de allernieuwste know how, is niet voldoende zolang de jonge landen niet over hun eigen deskundigen beschikken „die het zelf kunnen doen”. Opleiding van hun kader is dus van de grootste urgentie.

Het beste zou zijn wanneer deze opleiding in de betrokken landen zelf zou kunnen geschieden. Het blijft echter een feit dat vele jongeren van overzee in de geïndustrialiseerde landen komen studeren. Ook in Nederland zijn er op universitair en middelbaar niveau een kleine 4000. Velen moeten zonder diploma huiswaarts keren omdat zij door vereenzaming of het gevoel niet helemaal geaccepteerd te zijn, mindere studieresultaten leveren dan hun capaciteiten op zich zelf mogelijk maken.

De kort geleden opgerichte „Stichting KOMPAS” wil hierin verandering brengen door de stu-

denten uit de ontwikkelingslanden, die met studiemoeilijkheden hebben te kampen, in goede Nederlandse gezinnen te plaatsen, als betalende gasten. Het is gebleken dat hun studieprestaties verbeteren, naarmate zij voelen dat zij zich in een hen welgezinde omgeving bevinden.

Gezinnen die, om welke reden ook, niet in staat zijn een student in huis te nemen kunnen nochtans op doeltreffende wijze medewerking verlenen door een studerende uit de ontwikkelingslanden in staat te stellen één of twee weekends in de maand in de familiekring door te brengen. Dan kunnen zij nl. net als hun Nederlandse studiegenoten, in hun universiteitstad, bijv. in een casa academica, wonen en toch af en toe „naar huis” gaan. Het idee dat ergens „een bedje voor ze gespreid is” zou bijzonder stimulerend op hen kunnen werken en een gelukkige jeugdherinnering aan Nederland zou hun gevoelens ten aanzien van de Westerse landen blijvend kunnen beheersen.

De ervaringen van de gezinnen zijn zo gunstig, dat men het openstellen van zijn huis voor dit doel als de meest effectieve individuele bijdrage tot de ontwikkelingshulp kan beschouwen. Zij, die aan deze nieuwe vorm van internationale samenwerking in het menselijke vlak hun medewerking willen verlenen, kunnen zich voor inlichtingen wenden tot de Stichting KOMPAS, Keizersgracht 484, telefoon 24 36 70 te Amsterdam.

Geestelijke gezondheid

„Geestelijke gezondheid in humanistische zin wordt gekenmerkt door het vermogen tot liefde en scheppen, door een gevoel van eenheid en saamhorigheid op grond van een authentieke ervaring van het eigen ik als subject en oorsprong van eigen mogelijkheden, door een greep op de werkelijkheid zowel binnen als buiten, en dat wil zeggen door de ontplooiing van objectiviteit en rede. Doel van ons leven is het zo intens mogelijk te leven, om volledig geboren en volledig wakker te zijn.”

Erich Fromm „De gezonde maatschappij”
(pag. 153)

Uitspraken van G. B. Shaw

Doe anderen niet aan wat u wilt dat zij u wél aandoen. Hun smaak zou eens anders kunnen zijn...

Als u met alle geweld een toonbeeld wilt zijn voor uw kinderen (wat helemaal niet nodig is), stel uzelf dan voor als waarschuwing.

Een beetje kennis is een gevaarlijk ding. Maar dat gevaar moeten we nemen, want een beetje is alles wat de grootste hoofden kunnen bevatten.

Men leert schaatsen door vallen en opstaan, dat wil zeggen door voor schut te staan. Zo is het met alles: je komt alleen vooruit als je bij je pogingen het risico durft lopen belachelijk te zijn.

We hebben niet meer recht van geluk te genieten zonder het te verbreiden, dan van welvaart te genieten zonder die voort te brengen.

De UNESCO

Bijna dagelijks verneemt men uit de dagbladen berichten over politieke activiteiten van de Verenigde Naties. Aanzienlijk minder hoort de wereldburger helaas over de vele belangrijke activiteiten van de gespecialiseerde organisaties van de UNO waardoor een vertekend beeld van de waarde van de UNO kan ontstaan. Eén hiervan is de UNESCO, de opvoedkundige, wetenschappelijke en culturele organisaties. Wij zijn de Vlaming Paul Morren bijzonder dankbaar, dat hij in een vlot leesbaar boekje, uitgegeven door de Belgische Nationale Commissie voor de Unesco (Wetstraat 155, Brussel), een overzicht heeft gegeven van de werkzaamheden van de UNESCO. Na een beschouwing over internationale problemen en het ontstaan, het doel en de inrichting van de Unesco voert de schrijver ons naar verschillende landen, waar hij toont welke activiteiten deze organisatie daar op wetenschappelijk gebied (o.m. irrigatie en bodemverbetering), op sociaal, opvoedkundig en cultureel gebied ontplooit. Ook het Oost-Westproject, dat beoogt het wederzijds begrip tussen de volken te vergroten, heeft de aandacht van de schrijver. Daarna volgen een hoofdstuk „De Unesco en de jeugd” en een overzicht van Unesco-publikaties. Tevens werd het statuut van de Unesco opgenomen benevens de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Ik hoop, dat dit boekje ook in onze gemeenschappen de aandacht krijgt, die het verdient. Het is een goede handleiding voor gemeenschapsbestuurders, die eens een bijeenkomst over de Unesco willen beleggen en ook voor leraren, onderwijzers, jeugdleiders e.a. Wie verder nog inlichtingen over het Unesco-werk wil verkrijgen verwijs ik naar het Unesco-Centrum Nederland, Oranje Nassaulaan 5, Amsterdam, dat een tweetal publikaties uitgeeft, nl. Unesco-Nieuws en Unesco-Jeugdnieuws en ook allerlei inlichtingen over het Unesco-werk verschaft.

P. Kr.

Akbar* in Fatehpoer

Hem — naar 't verhaal gaat — Jalaloedin Akbar, toen hij de grond betrad van zijn paleis te Fatehpoer, na weer een etmaal in afzondering, hem daar vroeg Aboel Fazl wat toch zijn blik verduisterde die nacht en hij, die aan de sterren zijn gebied moest meten, huiverde maar sprak als dit:

„De schaduw van een droom... haar ijdelheid. Uit vrees alleen hief ik mijn stem tot God, bad dit gedroomde tegen. Valsheid! Wat is bidden? Doén naar het gebed is meer dan voorhoofdwasning en het stof van knielen, onnut is bitterder dan ongelooft...

Vriend, boven alles lokt mij dit het meest: om met U eens een spoor te volgen naar een nieuw gebied van macht, niet om de schijn, maar om uit zuivre rede een bestaan te voeren, hiér al levend naar de aard als is aan gene zijde van de dood: het onveranderlijke in zich dienend en de oneindige beweeglijkheid. De geest te tillen los van het getij der priesters en wat meer beletsel bleek. Rechtzinnigheid bindt hen aan dood verleden. Ik zucht en dwingerij! Zij dulden niet dat men zichzelf als spiegel legt voor dat, wat als een zon gaat over ieder's veld gelijk heilspellend: goddelijke rede, ik, Jalaloedin, roep mij Uw profeet! dat eens Uw licht ook treft het hart van wie wond'ren verlangen uit een hunkering als strijdig de-eerst-volkomene natuur, de-in vrijheid uit zich opgegroeide wet...

Maar toch... in dromen kwelt de twijfel mij. Zo gist'ren, ter namiddagrust, o vriend ik droomde... en gij weet hoe diep mijn hart voor Selim is, mijn zoon, zo ver nog van zijn manschap, maar al hard aan het gebod en zacht niet meer uit liefde, maar verraad, ...o vriend, hij keek naar U als een gewijsde... maar goed... ik droomde: voegend steen voor steen óns heiligdom, rijziger dan hun tempels, de vogel Rede huisde-en bleef daarin zich op'nend op de zachtste ademing in deze droom, maar dan... o Gij... ik zag U stervend voor mij, in het hart getroffen, toen kwam de zwart-gevederde over mij en met mijn leven brak dit laatst visioen: hij, Selim, onze nieuwe arbeid slechtend. Uit rook en puin, de hel der weduwvuren hoorde-ik het kermen weer van de onvrijen, maar toen ik huiverde bewees Het zich: 'O mens, al wat gij schiep schept weer na U, laat dit de enige eer zijn van Uw leven'. Dit zij ons dus het hoogste: het besef van ondergang te tillen tot een kracht!

Zie hoe de dag aan Fatehpoer ontwaakt, de stad die om de hut eens kluizenaars ik bouwen liet in de woestijn, als baken voor hen die langer niet in het gebed om wijsheid gaan. Hier zet de zon in, vriend, over ons beiden stijgt zij hemelwaarts."

A.K.
(Naar Tennyson)

* Akbar, keizer van India, 1542-1605.

DE SINAASAPPELS

door Akoetagawa Ryonosoeké

Het was een bewolkte wintermiddag. Ik zat in een tweedeklascoupé van de trein, die van Yokusuko naar Tokio zou vertrekken, en wachtte gelaten dat de fluit het ogenblik van vertrek aan zou kondigen. Het licht in de wagen brandde, ik zag, dat ik toevallig de enige reiziger was in de wagen. Ik keek naar buiten, maar vreemd genoeg stond ook daar, op het halfdonkere perron, niemand om afscheid te nemen. Alleen een hondje in een korf jankte voortdurend, en op een geheimzinnige wijze paste dat droevige janken precies bij mijn gemoedstoestand. Ik voelde me onuitsprekelijk neerslachtig en moe, alsof de donkere wolken buiten ook in mijn hoofd neergedaald waren. Mijn handen in de zakken van mijn overjas waren te lusteloos om het avondblad te voorschijn te halen, dat ik daarin gestopt had. Ha! Eindelijk hoorde ik de fluit. Ik voelde me wat opgelucht, en met mijn hoofd tegen de lijst van het raampje leunend, wachtte ik dat het station langzamerhand achter zou glijden. Op dat ogenblik hoorde ik uit de richting van de controle het felle geklikklak van getas over het perron, boze woorden van de conducteur, en vlak daarop werd de deur van mijn coupé snel geopend en weer dichtgesmeten. Een meisje van een jaar of dertien, veertien was nog net op het nippertje ingestapt.

Ze beefde over haar gehele lichaam, en op hetzelfde ogenblik zette de trein zich hortend in beweging. Langzaam begonnen de palen van de overkapping, de sproeiwagen op het perron, en een witkiel die nog haastig met iemand in een andere coupé afrekende, voorbij te glijden en in de rook van de trein te verdwijnen, alsof ze zich slechts met tegenzin losmaakten uit de lijst van het raampje. Ik voelde me een beetje lichter van hart, en sloeg voor het eerst de ogen op, om het gezicht van mijn medepassagiere te bekijken. Haar door littekens ontsierde wangen waren zo rood, dat het me pijn deed er naar te kijken, ze was blijkbaar een dorpsmeisje. Een vuile, los omgeslagen lichtgroene sjaal hing neer tot op haar knieën. Ze had een enorm, in een doek geknoopt pak op haar schoot, en in haar door de vorst beschadigde handen hield ze krampachtig het rode derdeklas-kaartje. Haar haren, waar geen pommade aan te pas was gekomen, hingen op de manier van de volksmeisjes los om haar hoofd. Ik vond haar vulgaire gezicht onaangenaam. Het stemde me ook onprettig, dat haar kleren niet helemaal schoon waren. En tenslotte maakte ik me ook nog kwaad, dat iemand zo stom kon zijn, het verschil tussen tweede en derde klas niet te weten. Ik stak een sigaret op, en het was niet in de eerste plaats omdat de berichten me zo interesseerden, maar omdat ik het hele bestaan van dat meisje wou vergeten, dat ik nu eindelijk de krant te voorschijn haalde en op mijn knieën openvouwde. Plotseling werd het daglicht dat op mijn blad viel door het licht van de elektrische lampen vervangen, waardoor ineens de slechtgedrukte karakters der kolommen veel beter in het oog sprongen. Ik hoef wel niet te zeggen, dat we de eerste der talrijke tunnels van deze lijn waren binnengereeden. Maar toen ik die zo verlichte bladzijde even doorkeek bleek al gauw dat de banale nieuwtjes en mededelingen allerminst geschikt waren om mijn neerslachtigheid te verdrijven: de vredesconferentie, huwelijksaankondigingen, een corruptieschandaaltje en de overlijdensadvertenties. Terwijl het in de tunnel wel leek of de trein achteruit reed, vlogen mijn ogen haast mechanisch van het ene kurkdroge artikel naar het andere. En al die tijd was ik me natuurlijk toch bewust van dat vulgaire stukje mens dat daar maar onbewogen

op dezelfde plaats zat. Die trein in de tunnel, die boerendeerne en de banale berichtjes in de krant, dat alles leek me op dat ogenblik symbolisch. Het moest wel een symbool zijn voor de onverklaarbare, banale verveling van het menselijk leven! Ik wierp die volkomen nutteloze krant weg, leunde weer met mijn hoofd tegen de lijst van het raampje, sloot mijn ogen als een dode en probeerde wat te sluimeren. Zo gingen enkele seconden voorbij. Ineens had ik het gevoel of er iets dreigde. Het meisje dat die hele tijd tegenover me gezeten had was van plaats verwisseld en stond nu naast me bij het raampje. Ze probeerde het te openen, maar het was blijkbaar zwaarder dan ze gedacht had, want ik hoorde haar van inspanning snuiven. Haar door littekens ontsierde wangen waren nu nog roder, en toen ik haar zo van inspanning hoorde hijgen kreeg ik toch onwillekeurig een beetje medelijden.

Maar de met droog gras begroeide berghellingen sloten ons aan beide zijden steeds enger in, zodat ik begreep, dat we een nieuwe tunnel naderden. Nog altijd kon ik niet begrijpen, waarom ze zo met geweld dat gesloten raampje open wou hebben. Ik dacht dat het alleen maar een gril van haar was. Maar hoe vertwijfeld ze ook met haar winterhanden aan het raampje rukte, ik was haar in het diepst van mijn hart nog altijd kwaad gezind zodat ik harteloos bleef toekijken, en eigenlijk hoopte, dat ze geen succes zou hebben. Maar op hetzelfde ogenblik dat de trein met daverend geratel de tunnel binnenreed, viel het raampje eindelijk met een klap naar beneden. Meteen drong door dat vierkante gat de rook in een dichte wolk onze coupé binnen. De vuile zwarte rook sloeg me onmiddellijk op mijn keel, ik had geen tijd meer mijn gezicht met een zakdoek te bedekken en kreeg een hoestbui zodat ik bijna stikte. En ziedaar, zonder zich ook maar in het minst om me te bekommeren, hing het meisje met haar hoofd uit het raampje, zodat haar losse haren in de wind fladderden, en keek gespannen in de richting waarheen de trein reed. Ik keek naar dat figuurtje met het wapperende haar, half in het donker en half belicht door de elektrische lampjes en als het niet op dat ogenblik weer licht geworden was, en de geur van aarde en droog gras en het koele water van de beek langs het spoor mijn hoest een beetje bedaard hadden, zou ik haar zeker voor haar onbedachtzaamheid geweldig

hebben uitgescholden en haar bevolen hebben het venster weer onmiddellijk te sluiten. Maar op dat ogenblik gleed de trein de tunnel uit, en bij een overweg werd een tussen de bergwanden en het spoor geperst dorpje zichtbaar. Het was een armzalig dorp, met strogedekte hutten, en het groezelige vlaggetje waarmee de baanwachter stond te zwaaien vloekte al evenzeer tegen de kleuren van de vallende avond. „Eindelijk zijn we uit de tunnel!” was alles wat ik dacht, maar toen zag ik daar achter de banale bielsen van de afsluiting, dicht op elkaar geperst, drie volksjongens staan. Ze waren zo klein, dat het wel leek of de hele wolkenlast van die donkere dag hen neergedrukt hield. Hun kleren waren even grijs en kleurloos als de huizen van dat stoffig vuile dorpje. Blijkbaar waren ze gekomen om van iemand afscheid te nemen, en met de hoofden bijna in hun nek, schreeuwden ze met alle kracht van hun longen een paar onverstaanbare woorden naar boven. Op dat ogenblik zag ik hoe het meisje zich nog verder vooroverboog uit het venster, ze maakte energieke bewegingen van rechts naar links met haar armen en daar vielen, zo maar voor de voeten van die jongetjes, vijf, zes prachtige, door de zon rijp gestoofde, rode sinaasappels uit de lucht. Onwillekeurig hield ik mijn adem in. Ineens begreep ik alles.

Dat meisje was waarschijnlijk op weg om ergens in de grote stad haar eerste dienstje te aanvaarden. In het laatste ogenblik had ze van haar laatste geld aan het station die prachtige sinaasappels gekocht, als een afscheidsgeschenk voor die broertjes, die van wie weet welk afgelegen boerderijtje gekomen waren om haar nog even vaarwel toe te roepen. Dat dorpje in het licht van de ondergaande zon, die vogelstemmetjes van de volksjongens, en de gloeiend rode kleur van die sinaasappels, dat alles was binnen enkele seconden uit het raampje van de voortsnellende trein verdwenen. Maar het leek wel, of de herinnering aan dat toneeltje met een gloeiend ijzer in mijn hart gebrand was. Met een zekere bewondering, en ditmaal met volle aandacht, bekeek ik mijn medepassagiere. Ze zat weer als te voren op de bank tegenover me, haar kimono, waaruit ze de sinaasappels tevoorschijn gehaald had, een beetje over de borst geopend, haar bleekgroene shawl los neerhangend tot op de knieën waarop het zware, in doek gewikkelde pak rustte, en het rode derdeklas-kaartje vastgeklemd in haar door de vorst beschadigde handen. Op dat ogenblik ontdekke ik voor het eerst, dat het menselijk leven misschien toch niet zo banaal en deprimerend vervelend is, als ik gemeend had.

*Vertaling Jef Last
Uit: Meesters der Japanse Vertelkunst
Uitgave J. M. Meulenhoff, Amsterdam*

La cabale des dévots

Dit boek,* waarvan de letterlijk vertaalde titel luidt: „De kliek der vromen”, is een vervolg op „Pourquoi des philosophes”, dat werd onderscheiden met de Prix Fénelon 1958. Doch het laat zich onafhankelijk daarvan lezen. Zoals ook het voorafgaande, beoogt het een sanering van het moderne denken, het wijsgerige in de eerste plaats. Maar ook aan de psychoanalyse, de psychologie in het algemeen en aan de sociologie, terreinen waarop filosofen veelvuldig uitstapjes plegen te maken, zijn hoofdstukken gewijd, evenals aan het (Franse) onderwijs. Hoofdstukken vol kritiek. Want dit boek is in de eerste en in de laatste plaats kritisch. „Geheel en al negatief”, zegt de schrijver zelf in zijn inleiding. „Laten degenen die van positieve gedachten houden het ongeopend laten.”

Revel dan keert zich in de eerste plaats tegen de „dévotion”, als vertaling waarvan wij de verkorte definitie geven waarmee hij zijn boek begint: „de gewoonte om zich bij de beoordeling van een redenering niet te laten leiden door de kracht van de bewijzen of het gewicht van de feiten waarop deze berusten, maar door het gewenste of ongewenste karakter van de conclusies waartoe die redenering leidt”.

Deze houding, vrij normaal in de politiek, leidt in de intellectuele sfeer, zo betoogt hij, tot een degradatie van het denken en het gevoel beide. Zowel het theoretisch onderzoek als de verbeeldingskracht worden verlamd of tegengewerkt door de quasi-morele veroordeling of instemming die een auteur deelachtig kan worden, alleen op grond van de conclusie die hij bereikt, of ook van het gevoel dat hij in een artistieke schepping tot uitdrukking brengt.

Bovendien ontkent Revel absoluut de waarachtigheid van het morele klimaat waaruit in het Frankrijk van vandaag de genoemde instemming resp. veroordeling voortkomt. Zo is het bijvoorbeeld gebruikelijk geworden om het botste conservatisme op te dienen met behulp van een revolutionaire fraseologie. In naam van de revolutionaire geest worden heden ten dage kritiek en hervorming bestreden. Wat Revel hier bedoelt kunnen we het beste toelichten aan de hand van een voorbeeld uit onze eigen omgeving, waar we onder meer het „opzienbarende” nieuws vernemen dat onze seksualiteit een aspect vormt van onze medemenselijkheid (en dat we hem daarom in toom moeten houden). De conclusie is onveranderlijk een al dan niet gematigd pleidooi voor de conventionele moraal. Het begrip „integratie”, aangediend als belangrijke nieuwe vondst in de psychologie, is zo het modewoord geworden van allen die – terecht of ten onrechte – tegen werkelijke seksuele hervormingen zijn gekant.

„De depreciatie van de wetenschappelijke kennis, gepresenteerd in naam van een baanbrekende en revolutionaire filosofie werd in Frankrijk door Bergson, en in Duitsland door Husserl geïntroduceerd,” zo stelt Revel. „Welke ook de pogingen van Sartre sedert 1950 geweest zijn om zijn kennis-theorie met de objectiviteit in overeenstemming te brengen, deze theorie blijft voor alles de absolute waarheid staande houden van wat mijn bewustzijn 'hier en nu' begrijpt, d.w.z. juist precies de illusie, uit het loslaten waarvan de hele duizendjarige geestelijke inspanning van de mensheid heeft bestaan.”

Het is duidelijk, dat hierna van de „existentiële beschouwingen” en het „phenomenologisch onderzoek” van Heidegger, Merleau-Ponty en zovele anderen geen stuk meer heel blijft.

Wie de „existentiële ervaring”, wetenschappelijke term voor wat je zo voelt, en rechtvaardiging voor een pseudo-wetenschappelijk impressionisme, als uitgangspunt neemt, verlaat het terrein van de wetenschap. Hij moet noodzakelijkerwijs terecht-komen bij de „dévotion”. Dit betoogt dan ook Revel, o.i. volkomen terecht.

Wanneer men de „existentiële ervaring” tot kennisbron promoveert is, welhaast ipso facto, de deur opengezet voor elke mogelijke willekeur. Wetenschap immers is het objectief vaststellen van feiten en relaties daartussen. De vraag of die feiten bestaan buiten de mens of binnen hem heeft daarmee niets te maken.

Wetenschap een geloof?

Fel trekt Revel van leer tegen de verachting die men de laatste jaren in bepaalde kringen aan de dag legt voor het „rationalisme” en het „scientisme”. Tegen degenen die de wetenschappelijke kennis relativiseren, teneinde hun eigen „existentiële” ervaringen op een zelfde niveau te verheffen als de wetenschap. Kennen trouwens ook wij niet degenen die wetenschap „ook maar een geloof” vinden? In „Socialisme en Democratie” liet een recensent (dr. E. Brongersma) zich een poos ge-

leden als volgt uit: „Het is zijn irrationele voorkeur, niet een redelijke redenering of een werkelijk doordacht metafysisch systeem, dat hem het *dogma* (curs. van ons. C.W.R.) doet omhelzen, dat betrouwbare kennis slechts kan berusten op controleerbare waarneming en collectief evidentiegevoel.”

Deze slag in het gezicht van elke werkelijke wetenschap toont ons ten voeten uit wat Revel hier bedoelt, en brengt ons tegelijk op een volgend belangrijk punt dat hij aanroert. Nl. de door hem geponeerde stelling dat in de groepen die zich politiek links noemen, de meerderheid van de intellectuelen op hun eigen terrein reactionair is. „Weekbladen riskeren om hun politieke inhoud op pag. 3 inbeslagneming, maar op pag. 17 doen zij een voetval voor Claudel en Heidegger. „Heidegger, die schreef: „Das Denken beginnt erst dann, wenn wir erfahren haben, dass die seit Jahrhunderten verherrlichten Vernunft die hartnäckigste Widersacher des Denkens ist.”

Wij zullen Revel echter niet op de voet volgen bij zijn detailkritiek op aanhangers van „personalisme, existentialisme, fenomenologie, quasi-marxisme, fenomenologische psychoanalyse” enz., op de Husserls en Heideggers, de Merleau-Pontys, de Bergsons en de Gabriel Marcells.

Interessant is wat hij zegt in zijn betoog over de psychoanalyse en de principiële kritici daarvan:

„Hoeveel fouten de psychoanalyse ook moge hebben, ze volgt in beginsel een methode die het objectief bevestigen of ontzenuwen van beweringen toelaat. Zij gaat ondanks alles uit van een wetenschappelijke mensbeschouwing. Vele van de kritici ervan daarentegen spreken zelfs nauwelijks meer de taal van de wetenschap, als zij het hebben over 'fundamentele keuze' of de 'existentiële schets' van de 'menselijke werkelijkheid' (Sartre). Men verklaart hier niet meer en stelt geen controleerbare feiten meer vast. Men conceptualiseert en laat zich daarbij leiden door zijn subjectieve impressies, om niet te zeggen zijn vooropgezette levens- en wereldbeschouwing.” Deze laatste wordt dan overigens als „existentiële ervaring” op een niveau geheven dat de gedachte aan doodgewone misverstanden, gevolgen van een eenzijdige opvoeding, onbewuste wensen enz. verre moet houden, en dat ontoegankelijk wordt verklaard voor zakelijke, redelijke kritiek.

Teilhard de Chardin

In dit verband dient ook de naam Teilhard de Chardin te worden genoemd. Hoeveel sympathie men ook mag hebben voor deze figuur, die de evolutiegedachte ingang poogt te doen vinden in kringen die daar vaak nog zeer huiverig tegenover stonden, men moet Revel toegeven dat Teilhard een weinig wetenschappelijke methode gebruikt wanneer hij bijvoorbeeld zegt: „Geen enkel begrip is ons meer vertrouwd dan dat van de 'energie spirituelle’,” en aan deze „vertrouwdheid” dan meteen bewijskracht ontleent voor het concrete bestaan daarvan.

Bovendien worden ook Teilhards gedachten weer aangekondigd als baanbrekende vernieuwingen, hoewel bijv. zijn mening dat de evolutie door fin-ale, „goddelijke” krachten wordt geleid al door velen vóór hem is aangehangen, met name door diverse religieus-humanisten.

Revel noemt en bekritiseert dan nog enkele theologische extrapolaties, waarbij hij Teilhard de Chardin gebruikt als voorbeeld in verband met zijn centrale gedachte over de „dévotion”.

Na dit gedeelte van het boek volgt een hoofdstuk dat voornamelijk aan de sociologie is gewijd. Revel polemiseert hier in hoofdzaak tegen Levi-Strauss, die hij allerlei inconsequenties verwijt.

Het onderwijs

Ook het Franse onderwijs neemt hij uitvoerig onder de loep, betogend dat het peil, waarop de geesteswetenschappen worden gedoceerd tot een ongekende laagte is gezonken, dat nauwelijks aandacht wordt geschonken aan wat over dit onder-

werp in het buitenland verschijnt en dat door-gaans volkomen verouderde literatuur wordt ge-bruikt.

Met name het ontstaan van monopolieposities wat betreft de autoriteit op bepaalde gebieden wordt zo uiteraard in de hand gewerkt. Op dit terrein mogen, in tegenstelling tot de meeste andere die hij onderzoekt, Revels conclusies niet zonder veel wijzigingen voor het gehele West-Europese continent als geldig worden beschouwd.

Typerend voor de afgeslotenheid die verschillende „cultuurkringen” op het gebied van de geesteswetenschappen kunnen demonstrenen is echter wel een opmerking uit „The Times” van enkele jaren geleden. Het blad constateerde terecht hoe op het West-Europese continent vooral het existentialisme de wijsgerige discussies beheerst, terwijl het in de Anglo-Amerikaanse landen (waar het neo-positivisme vrij sterk domineert) zelfs nauwelijks ernstig wordt genomen. Hier, zo zegt „The Times”, vormt de „psychical research”, het parapsychologische onderzoek, daarentegen één van de centrale discussiepunten. Dit onderwerp laten de continentale wijsgeren dan weer links liggen.

Conclusies

Dit helder geschreven boek geeft ons 230 bladzijden geconcentreerd gezond verstand en onintellectuele integriteit. Het lezen ervan is een verademing na al het „zoeken in het pikdonker naar een zwarte kat die er niet is”, waaruit zoveel van de hedendaagse filosofische en psychologische literatuur, voornamelijk komende uit de existentialistische en fenomenologische hoek, bestaat. In een klemmend betoog, door talrijke actuele voorbeelden geïllustreerd, toont de schrijver aan hoe de „dévotion” in Frankrijk (en in zekere zin op het hele West-Europese continent, kunnen we eraan toevoegen) domineert. Van de hele „logorrhoe narcistique”, zoals hij de denkrichting aanduidt die onder meer de „existentiële ervaring” in de plaats stelt van objectieve wetenschappelijke kennis, wordt daarbij duidelijk de geestelijke corruptie in het licht gesteld.

Kritiek

In zijn inleiding zegt Revel, zoals wij al zagen, dat zijn boek „geheel en al negatief” is, en geen positieve gedachten bevat. Hij verklaart daar verder, met de titel van het werk niet te willen insinueren dat er een soort „complot” zou bestaan van de groepen waarvan het denken door de „dévotion” wordt bepaald.

Het is in verband hiermee, dat wij nu komen tot ons voornaamste punt van bezwaar tegen het boek.

Een wijze van denken, die zo verbreid is als tegenwoordig het door Revel aan de kaak gestelde irrationalisme, kan nl. o.i. niet toevallig zijn ontstaan. En met zijn laatste opmerking suggereert hij enigszins dat dit wel zo zou zijn.

Revel, lezer, heeft zich m.i. de gelegenheid laten ontgaan, zijn juiste en belangrijke negatieve gedachten over de „dévotion” als bron van intellectuele corruptie, te bekronen met één grote positieve gedachte: een theorie over, althans een verklaring van, de wederopkomst van het irrationalisme aan het begin van deze eeuw.

Toch had hij, om tot zo'n verklaring te komen – het geven waarvan het boek tot een werk van monumentale betekenis zou hebben kunnen maken – *alleen maar zijn grondgedachte, in plaats van op onderdelen, op het geheel van het irrationalisme behoeven toe te passen.*

Revel stelt nl. centraal in zijn werk de kritiek op de richting van de „dévotion”: het beoordelen van een betoog naar en zelfs het afstemmen ervan op de mate van gewenstheid der conclusies.

Welnu, had hij dit ook gedaan in verband met *het irrationalisme als geheel*, in verband met de gehele geestesstroming die zich vooral sedert een dertigtal jaren keert tegen de aanspraken van de rede, dan hadden we het volgende beeld gekregen:

In het begin van de twintigste eeuw, de dagen van Freud en zijn medestanders, was de wetenschap, de ontmaskerende rede, gevorderd tot een nieuw terrein, de menselijke geest en het onbewuste. Een gebied waar vooroordelen en taboes een rol spelen als op geen ander.

Het werd toen steeds duidelijker dat de toepassing van de rede, en met name van de analytische methode, op het terrein van de geest: de psychologie, de anthropologie en ten dele ook de sociologie, zou leiden tot de ondermijning van grote delen van het gevestigde normen- en waardenstelsel. Hieruit nu hebben de conservatieven en conformisten van alle richtingen de consequentie getrokken: Wanneer de conclusies waartoe de rede leidt of dreigt te leiden, onze (overgeleverde)

gevoelswaarden aantasten, dan moeten we de competentie van de rede niet meer erkennen (op de betreffende terreinen), en omzien naar „veiliger” bronnen van kennis, bijvoorbeeld de existentiële ervaring. Hiermee was het moderne irrationalisme geboren: Niet de rede, maar o.m. onder het mom van existentiële ervaring, de oude normen- en waardenstelsels: datgene wat men wilde aanvaarden, werd (of bleef) uitgangspunt.

Dit alles is een rechtstreeks zich manifesteren van de „dévotion”: de mate van gewenstheid van de conclusies waartoe men komt, bepaalt of men een methode als weg tot het verwerven van kennis en inzicht al dan niet accepteert. Als gevolg van dit onwetenschappelijke uitgangspunt zijn in de landen van het West-Europese continent diverse geesteswetenschappen in een impasse geraakt.

De vertegenwoordigers van het zindelijk denken, waartoe Revel behoort, zullen deze impasse moeten doorbreken. Dat kan alleen wanneer ook op geesteswetenschappelijk terrein de rede zijn opmars hervat. De geest die de Verlichters bezielde, zal weer vaardig over ons moeten worden, en nu eveneens dienen door te dringen op de terreinen die zij nog niet konden onderzoeken, zoals bijv. dat van de onbewuste geest, dat van de erotiek en dat van de sociologie.

De rede, het nuchtere verstand, kan het instrument zijn van de diepvoelende bewogen mens. De rede, die niet alleen systematisch onderzoek volbracht, maar die ook eens het „Ecrasez l'infâme”! deed horen en, toegepast op meer nabij gelegen terreinen dan die welke heden ten dage het frontgebied van de vooruitgang vormen, indirect het rijk van Lodewijk XVI ten val bracht.

Het is om dit soort redenen, dat hij ook nu nog door de voorstanders van elk ancien régime wordt gevreesd.

Dr. C. W. Rietdijk
* J. F. Revel: „La cabale des dévots”, Julliard, Parijs 1962.

Waarde van de mens

J. G. Frerichs, *Waarde van de mens en menselijke waardigheid*. Uitg. C. Huig N.V. Zaandam 1960. Door omstandigheden is de aankondiging van dit geschrift lang blijven liggen. Het is een instructief boekje, dat de gedachte van de mensenwaarde in verband brengt met de Joods-Christelijke traditie en de idee van de menselijke waardigheid verbindt met het klassiek humanistische kultuurgoed. Zo is ook het begrip medemens ontsproten aan het Griekse denken over de mens, terwijl het Joodse geloof zich lang in de tegenstelling tussen volksgenoot en vreemde bewoog. De schrijver wijst er op dat beide kringen lang vijandig tegenover elkaar stonden. Toch heeft van de aanvang af wederzijdse beïnvloeding plaats gevonden. Er is dan ook geen sprake van dat de humaniteitsgedachte een monopolie van het Christendom zou zijn; integendeel, het heeft veelal de slavernij verdedigt en voor de klassieke gewaarschuwde. Maar ook de humanisten hebben het humane weinig in ere gehouden, van Marcus Aurelius tot Cosimo di Medici. Pas de Verlichting vertoont een socialer inslag en een humaner bezieling. Maar in de 19e en 20e eeuw is de humaniteit opnieuw in de verdrukking geraakt. Toch brengt de moderne tijd ook nieuwe bezinning mee op de humaniteit en krijgt de menselijke waardigheid nieuwe impulsen. Maar wij kunnen niet ontkomen aan de vraag of een religieuze grondslag niet op zijn minst onmisbaar zal zijn.

Tot zover de korte weergave van de inhoud. Het bezwaar is – hoe kan het anders in 158 bladzijden – dat het betoog een zekere vaagheid houdt. Zowel de Joodse bronnen als de Griekse denkwereld worden meer genoemd dan getekend. Men vindt ook de humane schakering in het beeld van het Christendom, die zelfs in de Middeleeuwen hier en daar zichtbaar blijft en aangeduid kan worden met namen als Boëthius en Thomas van Aquino, om van de Mystici niet te spreken. Maar evenzeer mist men in het Renaissance-humanisme de humane schakering van Cusanus en Erasmus, en de sociale trekken in het Franse en Nederlandse humanisme. Ook de behandeling van het moderne denken over de humaniteit behoudt sterk het karakter van overzicht, meer dan van analyse.

Misschien zou in het hele werkje de samenhang met de sociaal-culturele beweging duidelijker gemaakt moeten worden om er een zekere abstractie aan te ontnemen. Dan zou mogelijk de problematiek van het huidige tijdsgewicht en het uitzicht op de toekomst duidelijker en klemmender spreken. Maar wat wil men: van één man en een klein boekje? Dat hij er een nuttige oriëntatie in verschaft is al een niet geringe verdienste. J. v. P.

JOODSE HUMOR

In het boeknummer van M. en W. van 31 maart 1962 kondigden wij reeds de Duitse uitgave van Salcia Landmanns bundel „Der Jüdische Witz” aan, waarvan nu een Nederlandse vertaling verscheen. De schrijfster, een Duitse filosofe, zet allereerst uiteen, dat de humor geen essentiële eigenschap is van het Joodse volkskarakter maar het produkt is van allerlei spanningen, waaronder het Joodse volk in de verstrooiing gebukt ging. Een voorwaarde voor de Witz, aldus Salcia Landmann is, dat men zich niet te weer kan stellen. Bij de boeren, die in allerlei boerenopstanden sinds de Middeleeuwen de strijd tegen hun onderdrukkers aanboden, ontbreekt de Witz. De schr. merkt op: „Bij de Joden lag de zaak anders. Ongeveer sinds de tijd van Napoleon voelden zij niet alleen ten volle de onrechtvaardigheid, waarmee zij voortdurend werden behandeld, maar waren zij ook niet meer positief ingesteld ten opzichte van het lijden, zij zochten niet meer het martelaarschap van het geloof als voorwaarde tot de Messiaanse verlossing der wereld – evenmin echter konden zij iets doen om hun toestand te verbeteren.” Voor deze theorie valt veel te zeggen. Ook bij ons in Nederland bloeide de „mop” in de bezettingsjaren.

Maar er waren in de 19e eeuw ook spanningen in het Joodse volk zelf tussen orthodoxe en liberale opvattingen. Niet alleen de verdrukking maar ook de verwarring in eigen kring rond de ontelbare Talmoeidische levensvoorschriften, die allerlei problemen opwierpen voor een volk, dat leefde in een zich veranderende maatschappij, deze verwarring vond een uitlaat in de humor.

Ook treft men humor aan bij Heine, de Jood die zich liet dopen omdat hij een „toegangs-bewijs” tot de Europese cultuur wilde hebben. Over Heine zegt schr.: „De humor van Heinrich Heine is over het algemeen grotendeels het resultaat van zijn situatie als gedoopte-om-economische-redenen; hij voelde zich in een scheve positie, kon deze onder de omstandigheden van destijds niet corrigeren maar slechts parodiëren in bijtende Witz.”

Van deze theorie uitgaande moet Salcia Landmann tot de conclusie komen, dat de humor in Israël waar andere middelen ter beschikking staan om zich te verweren, ten dode is opgeschreven. Het is een theorie, waarover te discussiëren valt. Want de vraag rijst, waarom bij volken, die evenzeer onder verdrukking te lijden hebben gehad (b.v. de Armeniërs en de Polen) de humor nimmer een zo grote rol heeft gespeeld als bij de Joden. Humor vereist een bepaalde „esprit”, het vermogen ook tot afstandnemen, vereist zelfstandig denken, intelligentie en levenswijsheid. Waarom is de humor juist bij de Joden zo sterk tot ontwikkeling gekomen? Salcia Landmann poogde een antwoord te geven, maar wellicht zijn er anders genuanceerde antwoorden. Vaak wordt de humor zelfspot. Vele Joodse „Witze” zijn een voorbeeld van ongenadige zelfkritiek. Het materiaal dat Salcia Landmann verzamelde is voor een groot deel afkomstig van Oost-europese Joden, zoals blijkt uit deze voorbeelden:

Een kozak en een Jood staan voor de rechter. De Jood beweert dat de kozak zijn paard heeft gestolen. „Nee, ik heb het paard gevonden,” zegt de kozak. De Jood begint te schreeuwen: „Wat betekent: gevonden? Ik zat op het paard. Met zweepslagen en vuistslagen heeft hij mij eraf gegooit.”

„Klopt dat of niet,” wil de rechter weten. „Nou ja,” geeft de kozak toe, „ik heb ze allebei gevonden, de Jood met het paard, maar de Jood kon ik niet gebruiken.”

En deze. Een Russische landeigenaar beveelt een Jood zijn hond te leren spreken; als het hem niet lukt zal hij ter dood worden gebracht. De Jood komt met de hond thuis. Zijn vrouw huilt. „Wees maar niet bang,” zegt de Jood, „ik heb tien jaar bedongen. Dat is lang. Intussen kan de hond sterven, de landeigenaar kan sterven, of misschien zal God helpen en sterf ik zelf.”*

De Witze over de onreinheid van de arme ghetto-Joden zijn, volgens Salcia Landmann, waarschijnlijk door de Joden zelf van hun bestrijders overgenomen en spitsers geformuleerd. Een portier van een hotel vraagt zijn Joodse gast of hij een bad heeft genomen. „Hoezo,” is het verwonderde antwoord, „mankeert er een?”

Pronkzucht wordt belachelijk gemaakt in de Witz over de befaamde Joodse regisseur Max Reinhardt, die zijn kasteel bij een ontvangst met kaarsen had verlicht. „Wat is er aan de hand,” vraagt een kennis, „heb je kortsluiting?”

Zelfkritiek beluistert men evenzeer in het verhaal van de weinig aantrekkelijke vrouw, die na een ruzie met haar man tevreden in de spiegel kijkt en zegt: „Dat mispunt gun ik hem.”

De rabbi is vaak de milde, wijze figuur. Een rabbi komt bij een dokter, die constateert, dat hij een vuile tong heeft. Antwoordt de rabbi: „Wie heeft een reine tong?”

Wie heeft er geen fantasie? Joschko had in ieder geval te veel fantasie. Op een dag zit hij verveeld uit het raam te kijken en roept voor de grap een passerende kennis toe: „Op het marktplein danst een zalm”. De kennis rent naar de markt en alarmeert onderweg alle voorbijgangers. Als Joschko de stroom naar de markt ziet gaan wordt hij onrustig en zegt tegen zijn vrouw: „Ik ga toch maar even naar het Marktplein. Wie weet... misschien danst er werkelijk een zalm.”

Van de zee houdt de Jood niet. Mordechai wil niet naar Amerika: „Ik zal u wat zeggen: op 'n schip is een mens naar mijn smaak toch teveel in Gods hand.”

Met afgunst keken de arme Joden vaak naar de welvarende christenen: Twee Joden zitten op een bankje in het park en beklagen zich over hun moeilijke leven. Een nachtegaal vliegt voorbij en laat iets vallen op de schouder van de een. Hij kijkt op en zegt: voor de Christenen zingt-ie.

Tot slot citeer ik hier nog enkele „Witze” uit het hoofdstuk „Beroemde Joden”:

De filosoof Geiger at met een katholiek priester. „Wanneer zult u eindelijk die oude vooroordelen opzij zetten en niet ritueel gaan eten?” vroeg de priester.

„Op uw bruiloft, eerwaarde,” antwoordde Geiger.

Tristan Bernard: „In het paradijs is beslist een beter klimaat, maar in de hel zijn interessantere mensen.”

Weizmann, de eerste president van de staat Israël, zei tegen de president van Amerika, Truman: „Ik heb het veel moeilijker dan u; u bent president over honderdvijftig miljoen Amerikanen, maar ik over een miljoen presidenten.”

P. Krug

S. Landmann. *Joodse humor*. Uit het Duits vertaald door M. Coutinho. Amsterdam. Van Ditmar. Derde druk. Prijs f 6,90.

* Een soortgelijk verhaal is ook bekend uit de Perzische literatuur, waar het een gevangene betreft, die aanbiedt het paard van de koning te leren spreken. P. K.

IEDER MENS HEEFT HET RECHT OP EEN EIGEN LEVEN

Het is verheugend dat na Rietdijs artikel onze voorzitter met een serie artikelen het probleem van de sexualiteit aan de orde heeft gesteld. Gelukkig, want er zijn de laatste jaren zoveel aanleidingen geweest dit onderwerp te entame- ren en evenvele malen is er eigenlijk geen, of nauwelijks enige reactie in onze kring gehoord. In ons land staat de uitgever-schrijver Han Aalberse aan een hoogst bedenkelijke vervol- ging bloot. De lezer weet dat tegen alle goede rechtsregels de Officier van Justitie na het vrij- sprekend vonnis van de Hoge Raad toch door- gaat hem te hinderen en te vervolgen. Dat is al erg. Maar wat is ons oordeel over deze affaire, over deze boeken en de argumenten, die de schrijver ter verdediging van zijn schrif- turen aanbrengt? In ons zelfde land is de politie in Amsterdam een soort heksenjacht op pro- stituées begonnen (de term heksenjacht is niet van mij, maar van Vrij Nederland, waarin een bijzonder goed artikel over dit onderwerp ver- scheen). Wat vinden wij daarvan? De wereld is in opschudding over de zaak Profumo geweest. Wat denkt men over deze dingen in onze kring? In hetzelfde Engeland was het probleem der homosexualiteit en de juridische positie van de homoseksuelen geruime tijd op de voorpagina van de kranten. Wat denken wij over de dis- criminatie der homoseksuelen?

Lezers, u begrijpe mij wel; ik vraag geen uit- spraak van het Verbond als geheel. U en ik kennen onze pappenheimers voldoende om te weten dat er geen unanieme mening bestaat over dit onderwerp, evenmin als over het anti- militarisme. Maar dat hoeft ook niet. Op mijn schrijftafel ligt een brochure van de Engelse Quaker-beweging. De titel luidt: Towards a Quaker view of Sex" („Op weg naar een opvat- ting der Quakers over de sexualiteit"). De on- dertitel luidt: „An essay by a group of Friends". Treffend juist vinden we in deze titel reeds ge- formuleerd wat we van een groep kritische en bewogen mensen kunnen verwachten, wanneer zij zich met een levensaspect bezighouden dat nog nooit een definitieve ordening, een harmo- nische oplossing gekend heeft en dat ons niet- temin allen, mannen en vrouwen, pubers en ouden van dagen, homoseksuelen en homo- sexuelen, idealisten en nuchterlingen, religieuze en rationalistische humanisten bezig houdt. Na- tuurlijk, wij behouden ons het recht voor anders te denken, af te wijzen, anders te voelen en anders te handelen, maar het H.V. zou zijn taak toch wel bijzonder slecht vervullen, wanneer het niet een kader bood waarin het gesprek gevoerd kon worden, waarin meningen getoetst konden worden, en bovenal waarin ontwikke- ling en groei mogelijk blijft.

Fris en open

De Quakers hebben hun rapport in de eerste plaats in zee gestuurd om duidelijk te maken hoe zij over homosexualiteit denken. Hun ideeën hieromtrent zijn – zoals te verwachten – bij- zonder fris en open. Met nadruk aanvaarden zij het recht van ieder mens op eigen wijze lief te hebben, ja, de plicht. Het inzicht dat ieder mens wel iets van de andere sexe in zich zelf met zich meedraagt maakt dat wij ons zelf ver- loochenen, wanneer wij de homoseksuelen ver- volgen, discrimineren of zelfs maar belachelijk maken. Een homoseksuele zo goed als een he- teroseksuele verhouding moet – aldus dit ge- schrift – niet van buiten beoordeeld worden, maar naar zijn innerlijke waarde, want sexueel gedrag is op zich zelf noch goed, noch slecht en krijgt zijn waarde pas door de intentie waar- mee het tegenover de medemens gehanteerd wordt.

Homoseksuele gevoelens kunnen even zelf- zuchtig zijn als heteroseksuele gevoelens en

daarom is niet in te zien dat de homoseksuele gevoelens moreel d.i. ethisch, slechter zijn. Het ware m.i. gewenst dat wij in onze kring deze mening met even veel openheid beaamden, ook al staat de Nederlandse h.s. niet aan zoveel discriminatie en vervolging bloot als zijn Engel- se vriend. Zo staan er in dit rapport meer m.i. juiste en opmerkelijke zaken. Ook wel eens uit- latingen waarbij ik mij afvraag of het verdraag- zame en vriendelijke hart der Quakers hen niet al te eenzijdig heeft doen kijken. Ik citeerde reeds de uitspraak (niet nieuw overigens) dat de sexualiteit, wanneer men haar nuchter bekijkt noch goed, noch slecht is. Het is een natuurlijke zaak. „A fact of nature". Maar, luidt het rap- port, wanneer wij de sexualiteit als christenen bekijken, moeten wij zonder enige reserve vast stellen dat het een gift van God is (a glorious gift of God). Dit impliceert voor hen dat wij de plicht hebben deze gave van God positief te gebruiken. Even verder staat dat wij de wet der naastenliefde in dit verband moeten bren- gen, dat wij niet alleen goede werken moeten doen, hongerigen brood geven, daklozen behui-

door Dr. V. W. D. Schenk

zing, maar dat wij „warmte, intimiteit, open- heid" moeten opbrengen, dat wij „met hand en geest op genereuze wijze, ja, op overstelpende wijze (overwelming) de medemens tegemoet moeten treden". In het verband met de sexuali- teit zou dit tot merkwaaardige consequenties aanleiding kunnen geven. De broederlijke en zusterlijke omarming in het kader van de plicht onze sexuele mogelijkheden positief te ont- plooiën ... ja, hebben de schrijvers dat zo be- doeld?

Gebrek aan warmte

Ik ben het natuurlijk volledig met hen eens wanneer zij vaststellen dat wij in ons gedrag ten aanzien van onze medemens hopeloos te kort schieten door gebrek aan warmte en spon- taneïteit. Ook ben ik van mening dat een ge- zondere opvoeding, waarin de sexualiteit min- der in de hoek wordt geduwd, mensen zal doen opgroeien, die spontaner en warmer zijn en die ook van de niet-sexuele omgang meer te- recht zullen brengen dan onze geremde en haast verdroogde generatie deed.

Daarom is er ook alle aanleiding ondanks teleurstellingen, ondanks excessen en gevallen van extreme losbandigheid door te gaan met een opvoeding, waarin wij de sexualiteit beter tot zijn recht laten komen dan het een 50 jaar geleden geschiedde.

Maar daarmee zijn de moeilijkheden en span- ningen, die met de sexualiteit te maken hebben, nog allermist van de baan. Na de vrijheid „van" – om met Fromm te spreken – komt de vrijheid „tot". Wat doen we er mee? Geeft het Quaker-rapport in dit opzicht richtlijnen, met name geeft het aanwijzingen over de ont- wikkeling van onze ethiek ten aanzien van de moeilijkheden, die het behandelt? Ik geloof het niet, hoe verdienstelijk verdraagzaamheid, wel- willendheid en verheldering van inzicht ook mogen zijn. Wij komen in aanraking met een grote verscheidenheid van sexuele vormen, sexuele gedragspatronen. Men zou kunnen ver- dedigen dat hierin nu juist het glorieuze van God's giften bestaat en men zou op deze grond een open standpunt kunnen innemen en elke vorm respecteren.

Men kan echter ook het andere standpunt

verdedigen, dat vraagt: hoe „koninklijk" is deze of gene vorm? Wat denken we van masturbatie, wat van homoseksuele activiteit, wat van alle mogelijke spel-momenten, die door velen per- versiteit genoemd worden en die niettemin vrij- wel algemeen zijn? Het is onmogelijk zich hiervan af te maken door te veronderstellen dat dit alleen maar ziekten en abnormaliteiten zijn. We kunnen trouwens alleen maar van abnormaal spreken, wanneer we een norm aan- vaarden. Welke?

„Koninklijke" weg

Het is bekend dat men in rooms-katholieke kringen wel eens geneigd is de geslachtsge- meenschap van man en vrouw, die van elkaar houden en die met elkaar getrouwd zijn en die het verwekken van nageslacht beogen, eigen- lijk de enige „koninklijke" weg te noemen. Niet alleen voor kinderen, voor vrijgezellen, voor weduwen en weduwnaren, maar ook voor echt- genoten, die niet elk jaar een nieuw kind willen hebben, voert deze norm wel tot zeer vreemde consequenties: immers volgens deze norm valt vrijwel alles onder het hoofdstuk van het te- kort.

In onze kringen heeft men ook de neiging een bepaalde norm aan te leggen. Er wordt nogal eens gesproken over volwassenheid, volgroei- heid en over ontplooiing van mogelijkheden. Ligt daar onze norm? Maar hoe moeten we dat toepassen op de sexualiteit van vrijgezel- len, van jeugdigen, kinderen, van ouden van dagen? Het is voor mij volkomen duidelijk dat er van ethiek gesproken kan worden, wanneer twee mensen elkaar verdriet of onrecht doen, maar het blijft mij duister hoe men de termen goed en slecht kan hanteren, wanneer het om deze biologische sexuele activiteiten gaat. Bio- logisch goed, of slecht immers, heeft slechts zijdelings iets met onze menselijke waarden- ingen van goed en slecht te maken. Biologisch is het belangrijk dat de soort in stand gehouden wordt, dat er zoveel mogelijk bevruchtingen tot stand komen: hoe die het verder in de we- relt met elkaar zullen vinden is biologisch niet belangrijk. Biologisch is het echter evenmin belangrijk of er bij deze voortplanting vreemde en ogenschijnlijk tegenstrijdige dingen gebeu- ren: de natuur is zo rijk en zo overvloedig dat de volheid der variaties alleen maar stimulerend werkt op het uiteindelijke doel. Zo blijven we zoeken naar een voor iedereen geldige norm en moeten we ons wel afvragen of die norm in het algemeen bestaat.

Geen definitieve norm

Leven wij mensen, verschillend van leeftijd, verschillend van sociale situatie met verschillen- de herkomst niet elk in een wereld, die eigen waarden en normen heeft? Hoe kan een kind nu leven volgens de normen van een pas ge- trouwd paar, hoe kan de grijsaard dat, hoe kan de vrijgezel dat doen en hoe kan de homofiel dat doen? Dat wil niet zeggen dat ieder niet een normbesef heeft dat hem er toe brengt het in zijn kader, in zijn wereld zo goed mogelijk te doen!

Bekijkt men het probleem op deze wijze dan rest nog slechts het feit dat weinig mensen vrede hebben met hun eigen aard en moge- lijkheden. De jongeling droomt van volwassen- heid, de grijsaard wil terug naar de oude tijd, de vrijgezel verlangt naar de gehuwde staat, de gehuwde naar de vrijgezellenstaat, de man naar vormen van vrouwelijk leven, de vrouw wil man zijn. Wanneer men dan al deze leef- wijzen met elkaar vergelijkt, ach, dan is er veel vóór, de staat van volwassenheid van een man en vrouw, die samen naar een kind ver- langen, als een bijzonder goede te beschouwen. Maar dat is nog geheel iets anders dan de sexuele handelingen van de anderen naar de normen van de huwelijks staat te beoordelen. Aan deze fout hebben de Quakers, wier rapport ik inmiddels van harte in ieders aandacht aan- beveel, zich niet schuldig gemaakt!

MENS EN MUZIEK

In de Boekenweek 1964 is zeker ook een kleine hulde aan de pioniers der muziekdrukkunst op zijn plaats. De rij opent met de Duitser *Ulrich Hahn*, de man die al in 1476 Misboeken drukte waarbij eerst de notenbalken en pas daarna, via losse beweegbare typen, de noten op het blad kwamen. In deze zin werkten ook onder andere Jörg Reyser uit Würzburg, Octavianus Scotto uit Venetië, Ottaviano dei Petrucci uit Fossombrone bij Ancona, en Hahns tijdgenoot Peter Schöffer. In 1525 ontdekte de Fransman Pierre Haultin de enkelvoudige muziekdruk; zijn landgenoot en collega, de uitgever Pierre Attaignant, bracht deze uitvinding in praktijk.

Uiteraard zullen muziekliefhebbers tijdens de Boekenweek vooral speuren naar *boeken over muziek*, wat dus iets anders is dan *muziekboeken*. Ik hoop dat velen van hen „*Het muziekonderwijs onder de loep*” zullen kopen. De auteur ervan is Louis Metz, altist in het Concertgebouworkest en een vioolpedagoog van naam. Louis Metz wil met dit boek vooral hen bereiken die straks zelf muzikles zullen geven; toch laat dit boek zich ook makkelijk begrijpen door amateurs. Het is een „gevaarlijk” boek voor de beunhazen onder de muziklesgevers – zij zullen er leerlingen door kwijtraken, leerlingen die het boek lezen en die daarna stellig begrijpen dat er in de muziek veel leraren zijn, maar weinig echte lesgevers.

„Encyclopedisten” onder de boekenspeurders kochten wellicht al het „X-II-Z der muziek” van Casper Höweler, dat al zo’n dertien drukken achter de rug heeft. En terecht, want het is een handig en vrij uitvoerig naslagwerk op het gebied van korte biografieën, opera’s, en muzikale vormbeschrijving.

door Leo Hoost

Voor hen die prijs stellen op wetenschappelijke volledigheid is er de niet eens zo kostbare „*Harvard Dictionary of Music*, by Willi Apel” (uitgave W. & G. Foyle limited) waarin letterlijk alles van muziektheorie, muziekstijlen, instrumenten en vreemde woorden haarscherp wordt uitgelegd zonder dat in de ruim 850 pagina’s (met kleine letters bedrukt) ook maar één biografisch onderdeel voorkomt.

Van een weer heel andere opzet is de pocket „*Musik*” uit de reeks Das Fischer Lexikon (uitgave Fischer Bücherei), een subliem overzicht der muziek via alfabetisch gerangschikte hoofdstukken zoals: akoestiek, oudheid, interpretatie, harmonie, instrumentatie, instrumenten, kamermuziek, klavier- en orgelmuziek, contrapunt, lithurgisch drama, muziekethiek, muzieknotatie, opera, ritmiek, symfonie, en twaalf-toonstechniek.

Bent u een solistenvereerder? Dan zult u zeker worden geboeid door Robert Magidoffs visie op Yehudi Menuhin, de grote violist („*Yehudi Menuhin*”, uitgave Nieuwe Wieden, N.V.). Menuhin is niet „alleen maar” een geniaal bespeler van zijn instrument, maar ook een boeiende en veelzijdige persoonlijkheid, een groot *humanist*. Dwars tegen het getij in trad hij al kort na de tweede wereldoorlog in Duits-

land op, waarover hij zich ter plaatse in het openbaar verantwoorde: „Gij kunt uw levens niet opbouwen op het leed dat gij hebt doorgemaakt. Toen de Duitsers Hitler aan de macht lieten komen, weigerde ik verder voor hen te spelen. Toen zij verslagen waren gingen mijn eerste gedachten uit naar mijn eigen volk en ik ging naar de dodenkampen met mijn viool. Als wij ons tegen de Duitsers op dezelfde manier gaan gedragen, als de Nazi’s het tegen ons deden, dan zouden wij dezelfde fouten maken die de Nazi’s begingen.”

DE DICHTER

U weet niet, wat dat is, een dichter? –

Verlaine... Niets? Geen herinnering? Neen u hebt hem niet onderscheiden van hen, die u kende? Onderscheid maakt u niet, dat weet ik. Maar het is een andere dichter, die ik lees, één die niet in Parijs woont, een heel andere. Een, die een stil huis heeft in de bergen. Een die klinkt als een klok in zuivere lucht. Een gelukkig dichter, die vertelt van zijn venster en van de glazen deuren van zijn boekenkast, die een heerlijke eenzame verte peinzend weerspiegelen. Juist deze dichter is het, die ik had willen worden; want hij weet van de meisjes zo veel, en ik zou ook veel van haar hebben geweten. Hij weet van meisjes, die honderd jaar geleden geleefd hebben; het doet er niets meer toe, dat zij dood zijn, want hij weet alles. En dat is de hoofdzaak. Hij spreekt hun namen uit, deze zachte, met dunne letters geschreven namen met de ouderwetse lussen in de lange letters en de volwassen namen van hun oudere vriendinnen, waarin al iets van het noodlot meeklinkt, een weinig ontgoocheling en dood. Misschien liggen in een vak van zijn mahoniehouten schrijftafel hun verbleekte brieven en de losgeraakte bladen van hun dagboeken, waarin verjaardagen staan, zomerfeestjes, verjaardagen. Of ook is het mogelijk, dat in de buikige commode, achter in zijn slaapkamer, een lade is, waarin hun lentekleren zijn opgeborgen; witte kleren, die met Pasen voor het eerst aangetrokken werden, kleren van genopte tule, die eigenlijk voor de zomer zijn, die men

Een boek om van tijd tot tijd aandachtig en (dus) langzaam in te bladeren is „*Musikinstrumente im wandel der Zeiten*” van dr. Alexander Buchner (Verlag: Werner Dausien - Hanau/Main). Het is een kostbaar werk, vol prachtige afbeeldingen van oude instrumenten: gitaren en andere tokkelinstrumenten uit de zeventiende en achttiende eeuw, sierlijk antieke strijkinstrumenten, allerlei vroege voorlopers van de huidige blaasinstrumenten, enzovoorts. Een boeiend „museum”, ook waar het heel oude exotische muziekinstrumenten betreft.

Als finale, een volstrekte tegenstelling, zowel in afmeting en prijs als in onderwerp. Dat is het Pictura-pocketboek „*Jazz*” door André Francis. Het is beslist bekrompen om de jazzmuziek te verwerpen als zijnde „wild chaotisch getoeter”. Beroemde componisten, zoals een Ravel, Milhaud of Strawinski, hebben zich bewust door de jazz laten inspireren – zou het dan aan ons zijn om de banvloek uit te spreken over een Ella Fitzgerald of een Duke Ellington? Als er tot dusver ooit een muzikale stijl was waarin blank en zwart elkaar vonden, dan is het wel de jazz, de muziek die in deze wereld zo’n grote rol speelt.

niet kon afwachten. O wat een gelukkig lot, in de stille kamer van een geërfd huis te zitten tussen volmaakt rustige, vaste dingen en buiten in de lichte, frissgroene tuin de eerste mezen te horen, die hun krachten beproeven en in de verte de dorpsklok. Te zitten en te kijken naar een warme streep namiddagzon en veel te weten van meisjes van vroeger en een dichter te zijn. En te denken, dat ik ook zo’n dichter zou zijn geworden, als ik ergens had mogen wonen, ergens op de wereld, in één van de vele gesloten landhuizen, waarom zich niemand bekommert. Ik zou maar één kamer nodig gehad hebben (de lichte kamer onder het dak). Daar binnen zou ik geleefd hebben met mijn oude dingen, de familieportretten, de boeken. En ik zou een leunstoel gehad hebben en bloemen en honden en een sterke stok voor de steenachtige wegen. En niets anders. Alleen een boek in geelachtig, ivoorleer gebonden, met een oud gebloemd patroon als schutblad: daarin zou ik hebben geschreven. Ik zou veel hebben geschreven, want ik zou vele gedachten hebben gehad en herinneringen aan velen.

Maar het is anders gegaan, God mag weten waarom. Mijn oude meubels verrotten in een schuur, waarin ik ze heb mogen opslaan, en ik zelf, ja, mijn God, ik heb geen dak boven mijn hoofd en het regent mij in mijn ogen.

Uit: *Rainer Maria Rilke „Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge”*.
(Vertaling P. Krug)

Prof. Röling over oorlog en vrede

In dit boeknummer mag niet een aankondiging ontbreken van het belangrijke en heldere boek, dat prof. Röling geschreven heeft over oorlog en vrede, en dat door de Bezige Bij als kwadraatpocket is uitgegeven.

Prof. Röling was oorspronkelijk strafrechtgeleerde en criminoloog, maar na de Tweede Wereldoorlog werd hij benoemd tot Nederlands rechter in de Internationale Militaire Rechterbank te Tokio, waardoor zijn aandacht van de onderwereld der kleine misdadigers naar de bovenwereld der grote oorlogsmisdadigers, allereerst die van Japan, werd verlegd, van een bepaalde mikrokosmos naar de makrokosmos van het internationale politiek-economische en

militaire gebeuren. Hij maakte verscheidene jaren deel uit van de Nederlandse delegatie naar de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, waaruit hij in verband met de Nieuw-Guinea-kwestie is verdwenen.

Door zijn ervaringen is prof. Röling meer en meer gaan inzien, dat het oorlogsprobleem nu en in de eerste tientallen jaren het belangrijkste probleem is, waarvoor de mensheid in het atoomtijdperk is gesteld. Vanuit een grote verontrusting vraagt hij in dit sterk gefundeerde boek, op welks inhoud ik nog nader wil terugkomen, opnieuw de belangstelling van alle betrokkenen.

J. B. Meijer

MACHT

als menselijk probleem

In de wetenschap der psychologie is van macht weinig sprake, waarbij als uitzonderingen moeten worden genoemd de auteurs Adler en Spranger. Adler heeft de gehele ik-problematiek gereduceerd tot een machtsdrang, een drang om hulpeloosheid en minderwaardigheidsgevoelens te compenseren. De geldingsdrang kan de vorm aannemen van een drang naar gemeenschap, maar er zijn ook dienaars van de gemeenschap waarbij het gemeenschapsstreven slechts een dekmantel is om hun persoonlijke machtsdrift uit te leven. Carp spreekt met betrekking hiertoe van „de pseudo-sociale levenshouding van de mens, die onder het mom van gemeenschapszin zijn machtsbegeerte bevredigt”.¹

Spranger noemt in zijn bekende werk „Lebensformen” de machtsmens de politieke mens en maakt over dit type mens wel enige aardige opmerkingen: „In de politieke ziel sterft het orgaan voor objectiviteit en waarheid af; het rhetorische neemt de overhand.” „Het willen schijnen behoort tot het grondkarakter van de politicus.” Spranger neemt dit type met humor waar hij schrijft: „Manchem genügt es, in seinem Heimatdorf eine hervorragende Rolle zu spielen, und er erlebt dabei auch seine cäsarischen Stunden.”²

Het discussiepunt zou kunnen worden opgeworpen: Zijn we dan allemaal dictators in de dop, allemaal geslaagde of mislukte Cäsars? De wetenschap der psychologie is hierover nog niet uitgestudeerd.

Anthropologie

In zijn geschrift van 1931 „Macht und menschliche Natur” heeft Helmuth Plessner³ een poging gedaan om de anthropologische fundering te geven van de macht, die hij min of meer gelijk stelt aan de politiek. Hij verzet zich tegen de bagatellisering van de politiek door de filosofie, zoals die in de tweede helft der negentiende eeuw gangbaar was geworden en ziet de

mogelijkheid de politiek wederom in de filosofie, met name in de filosofische anthropologie (menskunde) te grondvesten. Hierbij bedenken men dat de politiek in vroeger eeuwen door de filosofen werd behandeld en dat de wetenschap der politiek, zoals die in de laatste decennia wordt beoefend, een afsplitsing is van de filosofie als moederwetenschap. De bedoeling van Plessners geschrift is de behandeling van politieke zaken te funderen in de mensbeschuwing. Wij zouden de visies van de auteur willen weergeven in de volgende stellingen:

1) De mens is te beschouwen als macht en als open vraag.

2) In de opvatting van zichzelf als macht neemt de mens zichzelf als geschiedenisbepalend en niet slechts als door de geschiedenis bepaald.

3) Deze visie brengt een relativering mee van de historische culturen.

4) De levenswijze in een bepaalde (Europese) cultuurkring betekent geen monopolisering van het menszijn.

5) De mensen zijn machtiger geworden dan voorheen, waardoor zij zich boven het historische niveau kunnen verheffen.

6) Zolang de mens aan deze conceptie, dat zijn wezen macht is, vasthoudt, heeft hij macht en is er ontwikkeling.

7) De mens kan dat wat hij is slechts door de geschiedenis ervaren.

Ook wij zien als kardinale vraag de vraag: Wat is de mens? Aristoteles definieerde de mens als het politieke dier (zoön politikon), Plessner definieerde hem als macht. Vanwege hun vruchtbaarheid zijn beide definities aanvaardbaar. Zij vormen een goede basis voor discussies over de machtsproblematiek.

Wetenschap der politiek

Waarmee houdt de wetenschap der politiek zich bezig, zult u zich afvragen en terecht. Maar het is niet alleen moeilijk, doch zelfs ondoenlijk de concrete dingen in de wereld aan te wijzen waarmee de wetenschap der politiek zich bezighoudt. Immers, bepaalde dingen uit de buitenwereld zijn niet het object van de ene wetenschap en andere dingen uit die buitenwereld het object van de andere wetenschap. Het merkwaardige is dat hetzelfde voorwerp uit de realiteit tot studieobject is van verschillende wetenschappen al naargelang de vraagstellingen die worden opgeworpen. Met de atoomsplitsingen hebben de natuurkundigen zich beziggehouden en wat dit vraagstuk betreft is de atoombom bijvoorbeeld studieobject van de wetenschap der physica. Gaat het echter om de kostenvraagstukken die aan de vervaardiging van de atoombom vastzitten, dan behoort diezelfde bom tot het studieterrein van de economische wetenschappen. En wat de machtsproblemen betreft die de bom oplevert, behoort hij tot de wetenschap der politiek.

De bedoeling van dit voorbeeld is aanvaardbaar te maken, dat de wetenschappen niet worden bepaald en omlijnd door objecten uit de buitenwereld, maar door probleemstellingen in het menselijk bewustzijn. Een problemencom-

plex – met andere woorden gezegd een kenobject – vormt het terrein ener wetenschap. Een wetenschap wordt nimmer gevormd door welk empirisch object dan ook, maar door de gezichtshoek van waaruit men de empirische objecten beziet.

Zo beziet de economische wetenschap de verschijnselen vanuit de gezichtshoek van de schaarste, de sociologische wetenschap het leven vanuit de gezichtshoek van het groepsverband, en zo heeft de wetenschap der politiek o.i. wereld en leven te bestuderen uit de gezichtshoek van de macht, van de heerschappij.

Als definitie zou de volgende kunnen worden geformuleerd: De wetenschap der politiek is de wetenschap die zich bezighoudt met de samenleving in heerschappijverband. Dit heerschappijverband heeft in een bepaalde fase van de geschiedenis geculmineerd in de figuur van de staat, maar is daar uiteraard niet toe beperkt. Het probleemgebied dat bestreken wordt door de macht is aanzienlijk ruimer dan de staat.

Dat de politieke partijen ook een hoofdstuk vormen in de wetenschap der politiek behoeft nauwelijks betoog indien men overweegt, dat zij dragers zijn van macht. Met deze macht willen zij bepaalde opvattingen over de samenleving in die samenleving realiseren. De politieke partijen zijn zodoende voorvechters van de visie die zij hebben op de grote vraagstukken van de samenleving, welke vraagstukken liggen op allerlei gebieden, onder meer het geestelijke, staatkundige en economische gebied. Zij zijn, zoals Harold Laski⁴ het heeft geformuleerd, „makelaars in ideeën”. Bij de verkiezingen vormen deze ideeën de rozen waarop wordt geschoten. Waarbij vele schutters de roos niet raken.

Inflatie-akkoord

Hoe het spel van machten kan werken is te bestuderen en te ervaren op Neerlands erf. Op dat erf is, zoals u weet, een inflatie-akkoord afgesloten. Gangmakers daarbij waren de „pressure groups” (groepen belanghebbenden die druk uitoefenen). Hierdoor lieten de vakverenigingen zich in beweging brengen en deze gingen op hun beurt macht uitoefenen, op allerlei goede gronden natuurlijk. De werkgevers zeiden niet nee en de vooraanstaande economen hielden zich van den domme, telefoneerden wat met elkaar of speculeerden op de vindingrijkheid die ons Nederlanders eigen is. Ministers volstonen met ja te knikken tegen het inflatie-akkoord. Politieke partijen wensden het vasthouden der prijzen, maar men kan geen prijzen vasthouden met vrome wensen.

Het eindresultaat van deze machtsstrijd weet niemand, want de hoogste economische wijsheid is nog steeds: het kan vriezen en het kan dooien. De een hoopt op werkeloosheid die zal ontstaan omdat die de Nederlandse arbeidsmarkt gunstig zal beïnvloeden. De ander hoopt, in alle internationale broederlijkheid, op inflatie in het buitenland omdat we daar dan geen afzetmarkten verliezen. (Zouden ze daar ook hetzelfde hopen inzake Nederland? Dan gaan we van een leien dakje.) Als resultaat ontstaat iets wat niemand gewenst heeft. Wijsgerige conclusie: De kip zonder kop is de maat van alle dingen.

Dr. Jac de Roy

¹ Zie E. A. D. E. Carp. „Problemen van het menszijn”; blz. 42.

² Vertaling van het citaat: „Menigeen voldoet het in zijn geboortedorp een prominente rol te spelen en hij beleeft daarbij ook zijn uurtjes van een Caesar.”

³ Helmuth Plessner is de man die als uitgeweken Duitser tijdens het Hitlerregime een aantal jaren de leerstoel voor filosofie bezette aan de Groningse universiteit. Deze universiteit zal hem eerstdaags huldigen met een eredoctoraat.

⁴ Harold Laski. „Inleiding tot de wetenschap der politiek”. Vertaling van J. Barents. Arbeiderspers, 1949.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet.

Redactiesecretaris:
P. W. van der Vliet, Zocherstraat 35,
Amsterdam - W.I., telefoon 122596

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50 buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Stijlmijmerij

Er is iets aardigs aan het groeien in ons Verbond. Iets gezelligs. Kort na elkaar kwam ik in onze organen drie berichtjes tegen, die voor mij het bewijs zijn dat de naam gemeenschap zoetjesaan meer gaat betekenen dan administratieve of organisatorische eenheid.

Om te beginnen het initiatief van de groep jonge humanisten in Amsterdam, die opereren onder de naam „Veertig onder de veertig”. Deze lieden hebben het plan opgevat om iedere veertien dagen gezamenlijk ergens te gaan eten en wel met het doel „om onze mensen wat meer de gelegenheid te geven eens gezellig onderling met elkaar te praten”. En even verder lees ik in de aankondiging, dat deze gemeenschappelijke eetpartijen vooral gezien moeten worden als een gelegenheid voor de nieuwe leden om eens nader kennis te maken met het Verbond.

Dat is het nu precies, hè? Het contact tussen de leden versterken door een mogelijkheid te scheppen om zich bij ons thuis te voelen en ... de nieuwe leden opvangen!

Of deze culinaire festijnen reeds floreren weet ik niet, maar het is een idee met een hoed! Misschien zou een mee-etende „Onder-de-veertiger” eens tussen twee happen door een krabbeltje aan de redactie van M. en W. kunnen schrijven omtrent zijn bevindingen.

Verder zagen we enige nummers geleden op de voorpagina van M. en W. een cursiefje, waarin een onzer vrouwelijke leden werd geïnterviewd over haar „open tafel”, die ze om de veertien dagen bij zich thuis houdt. Tegen een zeer lage prijs kunnen alleenstaanden, die anders iedere dag voor zichzelf moeten koken of in hun eentje in de stad gaan eten (het stuk speelt in Rotterdam), hier gezellig aan een mooi gedekte tafel aanschuiven en al pratend met de tafelgenoten het diner gebruiken, waarna dan nog, alweer niet zwijgend, een kopje koffie wordt gedronken. En wat we zeker weten: dit is geen idee meer, maar hartverwarmende werkelijkheid!

En het derde bewijs voor mijn bewering, dat men bezig is de naam gemeenschap meer inhoud te geven, put ik uit de „Loopmare”, het maandblad van de federatie Amsterdam, waarin de gemeenschap West vertelt van een in de laatste week van vorig jaar speciaal met alleenstaande leden gehouden Kerstbijeenkomst. Ook hier was het hoofddoel wat nader tot elkaar te komen en de eenvoudige maaltijd bleek hiertoe wel een bij uitstek geschikt middel.

Dit feest is zowel bij de organisatoren als bij de deelnemende leden zo in de smaak gevallen, dat men nu al denkt aan de volgende Kerst- of Nieuwjaarsbijeenkomst, maar dan te houden op de feestdag zelf.

Drie verheugende berichten, die vooral de contact-zoekenden in het Verbond zullen plezieren. Wie in zijn familiekring feest kan vieren zal aan de hier beschreven gezamenlijke maaltijden en gezellige babbeltjes misschien niet zoveel behoefte hebben. Maar voor wie alleen staat, dikwijls in een vreemde omgeving met weinig of geen kansen om persoonlijke banden aan te knopen, kunnen deze manifestaties een verlossing uit de eenzaamheid betekenen.

Styliet

Lezingen voor de radio

1 maart; VARA, 9.45 uur: P. N. Kruyswijk: „Vader nam altijd het lekkerste”.

3 maart; AVRO, 16.00 u.: Mevr. D. Heroma-Meilink: „Maatschappelijk werk op humanistische grondslag”.

8 maart; VARA, 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

15 maart; VARA, 9.45 uur: J. P. van Praag: „Wereld zonder God”.

Langs de Seine-kaden

Wie van boeken houdt, en meer nog van lezen, die kan zich nergens beter thuis voelen dan langs de oevers van de Seine, bij de „bouquinistes”, de boekenstalletjes, die zich op de linkeroever vanaf de Quai d'Orsay tot de Jardin des Plantes, op de rechteroever vanaf het Châtelet tot la Samaritaine uitstrekken.

Er zijn, zegt de dichter en mémorialist, twee seizoenen waarin een wandeling langs de Seine „la chose la plus aimable du monde” is, het voor- en het najaar. Dan is er niets heerlijkers dan langs de boekenstalletjes te slenteren, telkens stil te staan, boeken ter hand te nemen, te doorbladeren en hier en daar verzen te lezen van de Bellay, Ronsard, Verlaine...

Over het water van de Seine heen, ziet men het Louvre. Het licht van de heuvel wisselt met de jaargetijden, de koepel van het Institut

de France schittert in de laatste stralen van de ondergaande zon. De tijd staat niet stil, maar men voelt zich aan de tijd ontheven in een zachtere, vreedzamere wereld, de wereld van de geest, van de poëzie, de filosofie, de geschiedenis, — een humane wereld, waarin niet de leeftijd, maar de innerlijke waarde van het boek van belang is.

Ook over de Seine-kaden, zoals overal elders, heeft de wind der moderniteit gewaaid. Men vindt er geen zeldzame oude boeken en manuscripten meer, en de bouquinisten van tegenwoordig zijn op de hoogte van de jongste marktstromingen. Zij vormen een barometer van het literaire klimaat. Heerlijk Parijs, waar zulk een klimaat nog altijd bestaat en waar het boek in ere wordt gehouden als een blijvend getuigenis van beschaving en cultuur!

HET GELOOF VAN EEN KETTER

Walter Kaufmann

„Op zoek naar eerlijkheid”

Walter Kaufmann is een overtuigd niet-gelover. In HET GELOOF VAN EEN KETTER plaatst hij zich in het gezelschap van ketteren als Socrates, Spinoza, Hegel, Nietzsche en Freud. Hij schreef dit boek „noch om hen te behagen, die mijn inzichten delen, noch om hen te schokken wier opvattingen ik in twijfel trek.”

Het lijkt overigens geen twijfel, dat zijn inzichten menig lezer zullen schokken en ontstellen, want *de bezwaren tegen kerk en geloof zijn zelden zo indringend en overtuigend geformuleerd.*

Gebonden f 11,90

Verkrijgbaar
in de
boekhandel

Een uitgave van

H. J. PARIS
AMSTERDAM

BEVRIJDEND DENKEN schreef over HET GELOOF VAN EEN KETTER o.m.:

„Ik zou wensen, dat zich in buitenkerkelijke kringen kleine gespreksgroepen vormden om dit boek ernstig en diepgaand te bestuderen (...) het is een boek dat ons allen aangaat.”

En HET GELDERS DAGBLAD:

„Een waarschuwing: De gelovige lezer sta stevig in de schoenen des geloofs. *Deze ketterse literatuur, even boeiend als poëtisch geschreven, kan in sommige gemoederen een religieuze omwenteling teweeg brengen.*”

ONTWIKKELINGSGBIEDEN

samengesteld door: Drs. H. G. W. van Aardenne, Prof. Dr. H. Bergema, Prof. Dr. W. Brand, Mr. L. J. van der Burg, Pater L. H. Janssen S.J., Dr. E. van Konijnenburg, Dr. Ed. Loffeld C.S.Sp., Mr. S. C. Graaf van Randwijck, J. Reehorst, Mr. Dr. H. J. Roethof, G. J. N. M. Ruygers, Mej. Mr. Dr. J. C. H. H. de Vink, Prof. Dr. E. de Vries (Uitgave N.G.C.). Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 25.

„DE HUMANIST TUSSEN DE WERELDMACHTEN”

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:

Mr. Dr. H. J. Roethof

Drs. J. Koopman

Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no. 30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

**DE
HUMANISTISCHE
WERK
GEMEENSCHAP
is dit centrum!**

Het orgaan van de H.W.G.
is het maandblad

„VERNIEUWING”
onder redactie
van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer
wordt U gaarne toegezonden
door het Secretariaat

Haagweg 210, Leiden

Steentjes des aanstoets

In Nederlandse uitgaven, die een bloemlezing van aforismen bevatten, komt men de naam Julien de Valckenaere niet tegen. Dat is spijtig. Want deze Vlaamse auteur heeft zich naast befaamde figuren als Schopenhauer, Nietzsche, Chamfort, Lichtenberg, La Rochefoucauld en Montaigne een geheel eigen plaats verworven in dit literaire genre, waarin gevatheid, levenswijsheid en humor in een enkele regel tot een treffende synthese komen.

Veel heeft de Valckenaere niet geschreven. Maar iedere auteur weet, wat Alain eens opmerkte: „Beknoptheid vergt veel tijd” en beknoptheid is juist één van de kenmerken van het aforisme.

Twee bundels liet de Valckenaere, die in 1958 te Gent overleed, verschijnen: „Levenskunst” (1949) en „Zonneburg” (1954). Na zijn dood publiceerde zijn weduwe in 1960 zijn nagelaten aforismen onder de titel: „Gij, ik en de anderen”. Simon Carmiggelt heeft uit deze bundels een bloemlezing samengesteld „Steentjes der aanstoets”, die ik van harte ter lezing aanbeveel. De titel is in ons land, waar vele zaken aan velen aanstoet blijken te geven, een vondst. Een vondst met een achtergrond. Carmiggelt had namelijk in een televisie-uitzending een aforisme van De Valckenaere geciteerd, hetgeen voor jonkvrouwe Wittewaal van Stoetwegen aanleiding was hierover vragen te stellen aan de staatssecretaris van O. K. en W.

Wij zullen ons in deze affaire niet verder verdiepen maar liever het werk van De Valckenaere ter hand nemen, niet op zoek naar aanstotelijke zaken maar eerder in de hoop ons te sterken aan de humor en levenswijsheid, die ons hier geboden worden.

Enkele citaten laat ik hier volgen:

„Gij lost niets op,” zei een traan tot een lach.

„k Ben al blij als ik u aflos,” zei de lach tot de traan.

Wij hebben nu vliegtuigen sneller dan het geluid. Gelukkig dat ik nergens zo vlug moet zijn.

Men kan moeilijk eigen wegen gaan zonder andermans gras plat te trappen.

Humor: de glimlach van iemand die weet hoe weinig er te lachen is.

Gebalseerd zijn van dingen, die hij nooit bezat is het bitter voorrecht van menig filosoof.

Slechts heiligen en kwakzalvers hebben onfeilbare oplossingen.

De helft der levenskunst is zich niet te ergeren aan wie het anders doet.

Ook aan vermoldme stokken kunnen mooie vanen wapperen.

Cynisme: in de blozendste appel eerst het wormpje zoeken.

Van elke sekse is de ketterlijst even lang. Wijsheid: meer vreugde beleven aan tien vogels in de lucht dan aan één in de hand.

Te oordelen naar de lijkbiddergezichten waarmee de waarheid verkondigd wordt, moet ze minstens de dood nabij zijn.

De dankbare mensheid en haar grote mannen.

Socrates vergiftigd, Aristoteles verbannen, Jezus gekruisigd, Giovanni Bruno verbrand, Spinoza vervloekt, Rousseau gehoond, André Chénier onthoofd, Chamfort tot zelfmoord gedreven, Vauvenargues van armoe gestorven, Lichtenberg vergeten, Mozart als een hond in de grond gestopt...

Velen geloven aan de onsterfelijkheid der ziel omdat zij zich niet kunnen heenzetten over de sterfelijkheid van het lichaam.

Vooroordeel: met gesloten ogen iets scheel aankijken.

Het is onmogelijk op de hemel van een godsdienst te hopen zonder de hel van alle andere te trotseren.

Mens: het enige dier dat zich schaamt het te zijn.

Pedagoog: iemand die beter raad weet met andermans kinderen dan met de zijne.

Als het geloof een gave Gods is, waarom straffen wie met lege handen bleef.

Met niets spot men zo gemakkelijk als met idealen, en niets is zo droevig als er geen meer te bezitten.

Beginnen met „de goede oude tijd” te

Over U, zonder U

De gemeenteraad van Zaandam heeft op 20 januari j.l., een subsidie toegekend aan de Telefonische Hulpdienst Zaanstreek. In de raad waren de meningen verdeeld, het voorstel werd aanvaard met 20 stemmen voor en 10 tegen. Oorzaak hiervan was dat de T.H.Z. uitsluitend is samengesteld uit, en wordt geleid door personen van confessionele richting. De vele tegenstemmers waren van mening dat volledige samenwerking tussen confessionele en niet-confessionele groeperingen, zoals Humanitas en Humanistisch Verbond, voorwaarde was om de beoogde hulpverlening volledig tot zijn recht te laten komen; zeker waar het een gemeente betreft die ongeveer 50% buitenkerkelijke inwoners telt. Uiteraard hebben dan ook genoemde niet-confessionele organisaties al vele pogingen aangewend om met de T.H.Z. tot samenwerking te komen; tot dusver echter zonder enig resultaat.

De motivering van haar bestaansrecht, zoals de T.H.Z. stelt „gezamenlijk de kernboodschap van Jezus Christus te realiseren” klinkt ietwat vreemd bij haar volgende verklaring „dat het in principe beslist niet uitgesloten is dat christenen en niet-christenen tezamen zo'n dienst opzetten.” Bepaald onduidelijk wordt dit wanneer hieraan wordt toe-

loven is het zekerste teken dat men ertoe begint te behoren.

Met een pessimist:

Hij zag alles grijs en hield een niet kleurenblinde voor een fantast.

Discussie: gewoonlijk twee of meer monologen, die met stukken en brokken aan 't woord komen.

P. Krug

Julien de Valckenaere. *Steentjes des aanstoets; een bloemlezing uit zijn aforismen samengesteld en ingeleid door S. Carmiggelt. Amsterdam, De Arbeiderspers. 1961. 36 pag. Prijs f 1,90.*

gevoegd „Hier in de Zaanstreek is het anders gegaan, omdat het motief een duidelijk christelijk motief was en omdat de initiatiefnemers er reeds zo gelukkig mee waren, dat ze als christenen van verschillende kerken elkaar gevonden hadden in deze dienst aan de medemens.”

Twee vragen dringen zich hier op: Wat is eigenlijk het „duidelijk christelijke” in de hulp aan de medemens, als het christenen zoveel moeite kost het daarover eens te worden? En: Waarom kost het blijkbaar extra moeite om niet-christelijke groeperingen daarin te betrekken? Of gaat het misschien niet zozeer om hulp aan de medemens, maar om misbruik van zijn noodsituatie om hem in eigen confessionele straatje te krijgen? Laat men zijn gezicht nu niet trachten te redden met de drogreden, dat een christen in nood het beste door een mede-christen kan worden aangesproken. Want dat is misschien wel waar, maar het is jammer dat men met deze halve waarheid in een halve werkelijkheid is blijven steken; rondweg gezegd: een miskennis van de eigen aanspreekbaarheid van de buitenkerkelijke mens in de hem eigen levensovertuiging.

Mijn dood behoort mij niet toe

„De Mandarijnen” – door Simone de Beauvoir 1963 – Uitgeverij C. de Boer Jr., Hilversum.

In dit werkelijk turf dikke boek wordt het gehele tafereel ontvouwd van het leven der intellectuelen der linkerzijde in het Parijs van 1945/46. Het is voor een groot deel een sleutelroman rondom de figuren van Jean Paul Sartre en Albert Camus, waarin – voor wie een voorkeur heeft voor probleemromans – een buitengewoon indringend en menselijk-boeiend relaas wordt geleverd over de spanningen in die tijd toen men in nieuwe omstandigheden

een houdbaar standpunt in het leven moest bepalen.

Het is de tijd van de bevrijding – waarin Parijs kolkt van heftige tegenstrijdige bewegingen. De keldertjes, de zoldertjes, de debatten, liederen van Juliette Gréco over verdrinken meisjes, bizarre kleding en haartooi, nihilisme over Saint Germain des Prés – „waar de eigenaars van Café de Flor en Les Deux Magots de gouden vruchten plukken van het pessimisme” (Van Gennep). Intussen werken een aantal intellectuelen hard. Sartre houdt een indrukwekkende lezing: „L'Existentialisme est un humanisme”. Camus schrijft in zijn blad „Combat” ongesigneerde hoofdartikelen, werkt aan „La Peste” – zoekt een ethiek op te bouwen waarmee men leven kan zonder zich in een religieus of totalitair systeem te verliezen.

Met haar boek „Les Mandarins” (1954) heeft Simone de Beauvoir ten dele de spot gedreven met de besluiteloosheid der leidende intellectuelen der linkerzijde, de mandarijnen, die afmattend bleven redetwisten omtrent een houding tegenover het communisme. Maar door haar boek heen lopen de menselijke figuren, met hun liefde, hun eenzaamheid, hun twijfel, losgeslagen, heen en weer geslingerd, zoekend naar een leven dat inspireert, dat de gevoelens van onvermogen en tekortschieten dempt.

Aan het slot staat een nu welhaast klassieke passage, waaraan ik de titel van deze korte aankondiging ontleen; een heel natuurlijk gestoorde, verhinderde poging tot zelfmoord uit wanhoop:

„veroordeeld tot de dood, maar ook veroordeeld tot het leven... nu mijn hart voortgaat met kloppen moet het ook kloppen voor iets of voor iemand.”

P. S.

Simone de Beauvoir

Medemenselijkheid

De kinderen hebben hun boekjes met „plussen” en „minnen”; vroeger had men Sinterklaas en de Duivel om de nieuwe generatie tot het nalen van regels te pressen, tegenwoordig moeten wij ons met lapmiddelen behelpen. Ze vinden het geweldig.

Guidootje is de enige, die nog geen enkele „min” gehaald heeft en aangezien daar een forse premie op staat, heeft hij goedhartig stralend ons allen „ijs” toegezegd, wanneer het hem gelukt zal zijn dit tot het einde van de week vol te houden. Wij zijn dus allen vitaal betrokken geraakt bij de resultaten en leven in spanning om zijn gedrag, hetgeen hem uiterst belangrijk door huis en leven doet gaan momenteel; er hangt beslist een aureool om zijn hoofdje.

Van alles staat er op die lijstjes, bed afhalen, handen wassen vóór het eten, geen opmerkingen maken over het eten, pyjama keurig opvouwen, tanden goed poetsen, enz., enz., enz. Beliebig auszubreiten.

Maar, hoort mij aan:

Hear ye, hear ye, all who have ears to hear!!!

In alle vroegte hoor ik gestommel boven mijn hoofd en als ik boven kom om te zien of ik misschien nodig ben, blijkt de chaos compleet.

Guidootje heeft een plas gedaan; Guidootje heeft daarna de pot omgetrapt, waardoor één voet, twee pantoffeltjes en één steunzool onder de zondvloed zijn gekomen. Ook een groot stuk laken sliert „dronken” over de vloer. En wie goed kijkt, ziet een verregend aureool liggen.

Een onthutsend stil-leven, ware het niet, dat de boosdoener luid jammerend en zich in allerlei bochten wringend, met vele, verontschuldigende gebaren van handjes, armpjes, hoofd en haar en wuivend met de natte voet, die hij, hinkend, boven de grond tracht te houden, mij telkenmale in een soort oudtestamentische klaagzang verzekert, dat één en ander niet „espres” geschied is.

(Hij is immers zó uit het Oude Testament ons gezin binnengestapt: jammerend, celebrerend, rouwend, juichend, aandachtig, bedonderend, verontschuldigend, begrijpend, streng afwijzend, vertrouwend – as op het hoofd strooiend en kleren verscheurend – LEVEND met alle vézels van zijn kleine lichaampje.)

Dat het niet „espres” was, begreep ik zó ook wel; desalniettemin ben ik zeer gebelgd. Voor deze zaken heb ik – zeker ’s ochtends vroeg – géén begrip; ook overdag niet! Wie heeft er begrip voor „onrecht hem of haar aangedaan in hoist van ochtend” en zo belééf je zoiets toch?

Onder mijn wakend oog mag Guido zelf de rommel in een teiltje doen en naar de badkamer brengen, waar hij luid zingend in de gulden morgenstond alles schoon gaat wassen en boenen, terwijl de kamer verder door Mammie gedweild en op orde gebracht wordt. „Je moet ze de kans geven hun schuld te boeten” staat er bij kinderrechter Holzschuh „dat lucht hen op.” Grág, meneer Holzschuh! Guido’s opluchting schalt door het huis.

Ook de badkamer moet nu echter gedweild. Dat doet mevrouw Holzschuh dan in vredesnaam maar weer zelf, aangezien de richtlijnen hiervoor ontbreken in de desbetreffende pocket. Een tragische omissie.

Er heerst spanning, nog aan het ontbijt. Het broeit.

Het is Guido zelf, die de verlossende formule vindt; hij draagt al onze lasten. „Géén min, hè Mam? Want het stond toch niet op mijn lijstje, dat ik geen pot mocht omtrappen?”

Het „ijs” is in dit geval, wonderlijk, gebroken én gered. Zijn belangrijkheid voor het gezin is gebleven en in het volgende half uur zet hij, heel voorzichtig, zijn aureoolje weer op.

A. B.

Humanisme en kamperen

Zo op het eerste gezicht zijn dit twee dingen, die niets met elkaar te maken hebben; misschien lijkt het zelfs een beetje oneerbiedig om tussen deze twee onderwerpen een verband te zoeken.

Als een van de belangrijkste punten leert het humanisme ons, dat we in een wereld leven, waar we als mens een verantwoordelijkheid ten opzichte van onze medemens in wat we doen en laten hebben. Een verantwoordelijkheid, die we allemaal wel voelen maar die soms zo moeilijk in het dagelijks leven in praktijk te brengen is.

Vooraf voor de jongeren is er weinig gelegenheid zich hierin als het ware te oefenen; velen gaan naar school, waar ze door zich aan een bepaalde discipline te onderwerpen slechts ten dele leren in gegeven situaties zelfstandig te handelen. Hierbij komt, dat op deze school slechts de eigen resultaten een rol spelen en niet die van de medestudiegenoten.

Voor diegenen die reeds in groepsverband kampeerden behoeft het bijna geen betoog dat dit de manier bij uitstek is om verantwoordelijkheid voor elkaar, dus als mens voor je medemens aan te kweken. Een methode die haast vanzelf gaat. Men kan zich in groepsverband moeilijk onttrekken aan zijn plichten omdat men in die groep in sterke mate van elkaar afhankelijk is. Maar al zou men dat willen dan zal het plezier van het „samen doen” en het „samen beleven” een sterke stimulans in de goede richting zijn.

Kamperen en trekken geven een sportief gevoel en hebben tevens een vormende taak van zeer groot belang; voor ieder mens, maar in het bijzonder voor de jongeren die zich aangetrokken voelen tot het humanisme.

Daarom is het zo verheugend, dat het Humanistisch Verbond voor de jongeren vaste kampen maar ook trektochten, met name naar België en Denemarken, organiseert.

P. B.

IK denk er ZO over

Raadslieden in de strijdkrachten (1)

„Een dergelijke geestelijke hulp” (namelijk die van humanistische raadslieden in het leger) ... „houdt namelijk geen keuze in voor of tegen de aanwezigheid van strijdkrachten in Nederland.”

Aldus schrijft de heer H. Lips in het nummer van „Mens en Wereld”, d.d. 1-2-64. Hij stelt dan vast, dat de geestelijke verzorger natuurlijk ook zijn eigen mening heeft over de noodzakelijkheid van de strijdkrachten, „maar dat heeft met zijn raadsmanenschap als zodanig niet zoveel te maken.” (...) „Met het doen van dit werk spreekt hij geen oordeel uit over het instituut waar binnen dit werk moet worden verricht. Het spreekt overigens vanzelf dat hij geen activiteiten zal mogen plegen die schadelijk zijn voor dat instituut.”

Me dunkt, in deze zo onschuldig, ja bijna goedhartig aandoende tekst ligt een stuk problematiek opgesloten, dat in humanistische kring besproken dient te worden. Er steekt mijns inziens een gevaarlijke dosis „neutralisme” in de voorstelling van zaken, dat we bij de geestelijke raadsman te maken zouden hebben met aan de ene kant de mens zelf – die er dan zijn eigen mening natuurlijk op na houdt – en de adviseur aan de andere kant, die met die mens van zoëven „niet zoveel te maken” heeft. Alsof bij de raadsman in functie niet juist door alle mogelijke kieren de in hem stekende mens naar buiten zou treden, ja juist moest treden?!

Ik ben geneigd de stelling te huldigen: of volkomen raadsman, inclusief de gehele mens met zijn eigen mening over de noodzakelijkheid ja of nee van het leger, of helemaal geen raadsman. Pas wanneer de adviseur zijn hele persoonlijkheid in de waagschaal waagt te werpen, pas wanneer in de uitoefening van het ambt de mens door het ambtelijke heenbreekt zal er sprake kunnen zijn van de ontmoeting, waaraan de dienstdoende militair behoefte heeft.

Maakt de heer Lips een onderscheid tussen de mens enerzijds en de raadsman anderzijds, dan ligt daar de kiem voor een verderfelijke dubbele moraal. Als mens zal de humanist dan toch zeker een soort „Gij zult niet doden” moeten huldigen, als raadsman zou hij zich daarover niet moeten uitlaten, tenminste anders niet dan in het geniep. Hij mag „het instituut” immers niet schaden!

Om onze humanistische kriegsconsulent nu eens te vergelijken met zijn rooms equivalent: volgens het recept van de heer Lips zou hij, verlicht als hij is, natuurlijk nooit de wapens mogen zegenen, zoals brave aalmoezeniers dat wel gedaan hebben. Voor hem zijn „zowel pacifistische als militaristische propaganda uit den boze”. Dat betekent dus

dat onze kriegsconsulent een ommetje maakt juist als het er op aan komt! Conclusie: afzijdigheid, neutralisme, lafheid.

Ik geloof, ben overtuigd van de juistheid van de noodweergedachte, zoals die in de theorie van het strafrecht voorkomt en acht deze gedachte voorlopig nog van toepassing – helaas – op de internationale verhoudingen. Om nu, als niet-pacifist, uit de actuele verhoudingen een voorbeeld te kiezen: als het tussen de Navo en de machten van het Warschau-pact tot een gewapend conflict mocht komen, dan brengt m.i. een dergelijke conflictsituatie op internationaal terrein een evenzogrote conflictsituatie teweeg op het kleine terrein van de humanistische geestelijke verzorger in het leger: hij zal zich moeten afvragen:

1. is gewapend ingrijpen van Nederlandse kant gerechtvaardigd? Is b.v. hier sprake van agressie of van defensie, d.i. noodweer?
2. In het geval, dat onze kriegsconsulent de ontstane oorlog wijt aan een ongerechtvaardigde agressie van eigen kant, dan zal hij m.i. zich niet „als raadsman” buiten schot mogen houden, terwijl hij „als mens en humanist” eigenlijk „die Waffen nieder!” zou moeten roepen. Dat ware het verderfelijke straatje om, waarvan al eerder sprake was.

Kortom: de door de heer Lips te goeder trouw – neem ik aan – gemaakte indeling is volkomen illusoir en bedrieglijk. De geestelijke raadsman in een ongerechtvaardigde aanvalsoorlog heeft maar één taak, dat is het recht van de tegenpartij te verdedigen en agressie te ontraden. Daarmee wordt hij echter onhoudbaar voor de overheid, voor het „instituut, waar binnen hij zijn werk verricht”. Als hij voor dit instituut acceptabel blijft pacteert hij met de duivel, gooit hij het als humanist op een akkoordje met de onmenselijkheid.

Een zo belangrijke vraag als die van de gerechtigdheid „van de aanwezigheid van de strijdkrachten” onbeantwoord te laten, dat komt m.i. neer op verraad. De humanistische verzorger in de gevangenis heeft zich juist voor alles in te laten met de vraag of de straf inderdaad als straf moet worden opgevat, ja of nee. Als hij dit vraagstuk bewust ontwijkt, b.v. omdat het gevangeniswezen het vraagstuk tot taboe heeft verklaard, dan laat onze geestelijke verzorger in de hoofdzaak verstek gaan. Stelt u zich eens voor, dat de humanistische raadsman in kampen voor werklozen zich niet over het euvel van de werkeloosheid mocht uitlaten!

Johan van der Putt

Raadslieden in strijdkrachten (2)

Het hoofdartikel van „Mens en Wereld” in het februari-nummer is gewijd aan de invoering van humanistische raadslieden in de strijdkrachten. Dit wordt in februari 1964 dus een feit. Daarmee breekt er voor het humanisme in Nederland een nieuwe fase aan, waarin op grotere schaal dan vroeger buitenkerkelijken in contact kunnen komen met het humanistisch woord.

H. Lips vindt dit verheugend, maar ik vind het zeer bedenkelijk. En wel, omdat het humanisme in de strijdkrachten gebonden is aan grenzen, die door de militaire instanties worden gesteld.

H. Lips zegt aan het eind van zijn artikel, dat de geestelijke raadsman geen activiteiten mag plegen die schadelijk zijn voor de strijdkrachten. Dit nu houdt een veroordeling in van de raadsman. Zolang de geestelijke verzorging werd aangeboden buiten de kazerne waren we vrij om te denken en te spreken. Om een voorbeeld te noemen. Als vroeger een jongen, die de overgang van burger naar militair niet kon verwerken, bij het Verbond aanklopte, bestond de mogelijkheid, dat na een gesprek de weg van een beroep op de wet gewetensbezwaarden werd gewezen. Want we moeten daarover niet abstract blijven denken; moeilijkheden van de dienstplichtige militair hebben veelal iets te maken met de militaire dienstplicht. Het is niet erg humanistisch, als moeilijkheden van deze aard, niet openhartig uitgepraat mogen worden. En dit mag in de toekomst niet, want dat zou een activiteit zijn, die schadelijk is voor de strijdkrachten. Door deze beperking wordt de geestelijke raadsman gedegradeerd tot een officier belast met verzorging van de geestelijke gezondheid, zoals de militaire arts belast is met de zorg voor de lichamelijke gezondheid. „Geestelijke verzorging is dienst”, net zo goed als een veldloop of gewerschieten. De paraatheid van de troep wordt ermee gediend. Maar ik heb nog een bedenking.

Humanisme is een woord, dat een wereld van gedachten vertolkt. Daarbij denkt men aan mens, individu, cultuur, zin van het bestaan enz. Voor

mij is humanisme een richtinggevende stroming in de geschiedenis van de mens. En de richting die gewezen wordt, is die van de menselijkheid. Erkenning weliswaar van het slechte in de mens, maar strevend naar bevordering van de redelijkheid. Dat humanisme staat als menselijk, redelijk, democratisch tegenover stromingen die onmenselijk, onredelijk autoritair zijn. Het militarisme is zo'n andersgerichte stroming. Militarisme is denken in termen van macht en geweld en wint in onze samenleving steeds meer invloed. Het humanisme behoort hier op te treden als een tegenkracht, die een weg wijst naar vormen van menselijke relatie, die niet gebaseerd zijn op macht en geweld. Dat betekent positie kiezen. Maar dat is iets, dat in het Verbond bijna nooit mogelijk is gebleken. Met de benoeming van raadslieden in de strijdkrachten is de inpassing in bestaande vormen en gedachten nagenoeg voltooid.

Misschien speelt men met de gedachte, dat men binnen de strijdkrachten meer kan doen aan de opvoeding tot menselijkheid, dan wanneer men er buiten blijft. Dat is dan een ernstige fout. Zelf heb ik de opleiding tot reserve officier meegemaakt en weet uit eigen ervaring hoe grondig de autoritaire geweldleer er wordt ingehamerd „Ondergeschiktheid is de ziel van de militaire dienst”. En een andere kernuitspraak blijft „bevel is bevel”. Met alle mogelijke middelen wordt getracht om een zelfstandige oordeelsvorming tegen te gaan. De geestelijke vorming zal aan deze zaken niet mogen tornen. Wie kennis neemt van de bladen van het protestants-christelijk- en rooms-katholieke thuisfront weet ook, dat daarin geen spoor van twijfel is te ontdekken, integendeel. Door deze bladen wordt de militaire zaak trouw gediend. Ik ben er van overtuigd, dat ook het Humanistisch Thuisfront een stevige bijdrage zal leveren tot versterking van het moreel van de troepen.

Of de gewetens daarmee gediend zullen zijn? Het Humanisme zeker niet! *Wim de Heer*

Sexuele voorlichting

Als er één onderwerp is, waarvoor een vastgestelde formule niet bruikbaar is, dan is het sexuele voorlichting. Ik zal dan ook helemaal niet de schrijfster van het cursiefje van 23 november jl. mijn mening opdringen, dat een smakeloze grappenmakerij hier niet op haar plaats is, omdat ik houd van een juiste en eenvoudige inlichting op iedere vraag van het kind, te allen tijde. Er zijn immers anderen, die daarvan, met evenveel recht, een gebeurtenis maken waarvoor men moet gaan zitten. Nogmaals: ieder vogeltje zinge zoals het gebekt is, en als die mevrouw er plezier in heeft, zich met haar kinderen „krom te lachen”, dan is dat haar zaak en niet de onze.

Maar, Redactie, waarom biedt u uw lezers een hors d'oeuvre dat de eetlust doet vergaan? Als lid van het Humanistisch Verbond voel ik mij medeverantwoordelijk, ook voor zijn uitgaven, en wat u in „Mens en Wereld” plaatst is niet alleen uw zaak, maar ook de onze. Bij het

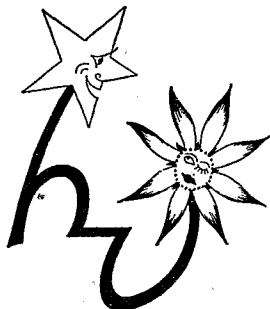
protest van de heer J. H. Olgers in het nummer van 18 januari jl. sluit ik mij dan ook geheel aan. *Christien Meyer-Bannink*

Goed begrepen heeft inzendster niet geheel dezelfde bezwaren als de heer Olgers; er zijn vele manieren van sexuele voorlichting. Het is volgens haar die hors d'oeuvre, die verscheidenheid (of bedoelt inzendster: uitweiding, over-tolligheid?) waaraan de redactie zich bezondigt. Toch menen wij, dat het sexuele vraagstuk een duurzaam vraagstuk is waar op zéér vele manieren over gedacht, geschreven en gesproken kan worden. Dit moet zelfs zo zijn, minstens al om te ontdekken met hoeveel taboes het begrip sexualiteit omgeven is en hoe dit invloed heeft op onze „eetlust” om er ons zelfstandig in te verdiepen. Ongedwongen en eerlijke gedachtenwisseling hierover zal niemand schaden, als we het kunnen verdragen dat „ieder vogeltje in eigen toonaard mag zingen”. Red.

Geloof en wetenschap

Ook ik meen, met de heren J. Veen en W. Walop, dat Mens en Wereld meer zou kunnen doen, de buitenkerkelijken een meer positief en voor hen een meer bevredigend inzicht in de strijd tussen geloof en wetenschap te geven. Juist nu 't aantal buitenkerkelijken, vooral onder de jeugd voortdurend toeneemt, zou M. en W. als inlichtend orgaan grotere aantrekkelijkheid kunnen bereiken, mede ter versterking van 't H.V. Velen, die de kerken de rug hebben toegekeerd, hebben veelal behoefte, een meer stevige basis aan hun standpunt te geven.

A. Posthumus

„U bent géén open boek.”

ANNONCES

Gescheiden vrouw (eiseres), 34 jaar, reeds 6 jaar gescheiden, zoekt **levensgezel** van goede ontwikkeling en met ruime belangstelling, die tevens een goed vader voor haar 8-jarig zoontje wil zijn. Brieven onder no. MW 80.

Dame, zestiger, eigen flat bewonend in omgeving Haarlem, is bereid de **leiding van huishouding waar te nemen**, of eventueel iemand als paying guest te verzorgen. Br. onder no. MW 81 bureau van dit blad.

Heer op leeftijd **vraagt huishoudster** in het zuiden des land. Brieven onder no. 82 a. h. bur. v. d. blad.

Gepens. vitaal heer, vrijgezel, **zoekt bezigheden** in een Piano en Orgel-bedrijf, als pianotechniker-stemmer, harmoniumbouwer en pneumatiker; onverschillig waar. Steller dezer is van jongs af in dit beroep werkzaam en werkte in binnen- en buitenland. Br. onder no. MW 83 bur. v. d. blad.

Heer, gepens. zonder aanhang, **zoekt omgang** of samen wonen in Assen of omtrek, met vrouwelijke geestverwante, 50-60 jaar. Br. onder no. MW 84 bur. v. d. blad.

Dame, even 50 jaar, veel van wandelen en de natuur houdend, **zoekt reisgenote** om naar Oostenrijk te gaan d.m.v. Hotelplan. Vakantie eind juli begin augustus. Liefst iemand uit Amsterdam of omgeving daarvan. Brieven onder no. MW 85 a. h. bur. v. d. blad.

INFORMATIE, onderzoek, rechtszaken, veel ervaring. Tel. 020 - 6 27 16, Weteringstr. 1.

Hypotheken en bouwkredieten

TOT
90%

VOORLOPIGE OPNAME
KOSTELOOS
INL. HYPOTHEKENBUREAU
„Universeel”

JOH. GERADTSWEG 132,
HILVERSUM, TELEF. 02950 -
4 34 74. NA 17 UUR EN DES
ZATERDAGS 1 79 76

RECHERCHES

op privé en zakelijk gebied
Bedrijfscontroles
Informaties
Vertrouwelijke opdrachten
Werkzaam in binnen- en
buitenland

Recherchebureau

G. HOFFMANN

Deurllostraat 70
Amsterdam. Tel. 79 20 05

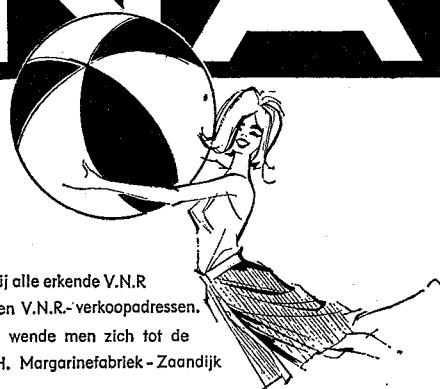
VEGANA

planten margarine

- ★ Vegana is 100% plantaardig.
- ★ Vegana is fijn en zuiver van smaak.
- ★ Vegana wordt bereid uit hoogwaardige, ongeharde vetten en soya-, mais- en zonnebloemolie.
- ★ Vegana bevat een zo hoog mogelijk percentage essentiële vetzuren als bereikbaar is zonder chemische ingreep.
- ★ Vegana is bereid met lecithine. Deze lecithine, samen met de essentiële vetzuren, speelt vermoedelijk een rol bij de voorkoming van hart- en vaatziekten.
- ★ Vegana is te verkrijgen zowel gezouten als ongezouten.
- ★ Vegana wordt tegen de normale prijs verkocht.

Verkrijgbaar bij alle erkende V.N.R.
reformhuizen en V.N.R.-verkoopadressen.
Voor adressen wende men zich tot de
fabrikant: N.H. Margarinefabriek - Zaandijk

In uw hart

verkiest U eigenlijk crematie

Maar U zoudt er eerst iets meer
van willen weten!

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 - 's-Gravenhage - Telefoon (070) 55 47 97

NRC

NIEUWE ROTTERDAMSE COURANT

gezaghebbend
landelijk dagblad

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

uitgeverij j. bijleveld
brengt boeken
op het gebied van
psychologie
pedagogie
sociologie
filosofie
religie
geneeskunde

erich fromm

de erkende boek-
verkoper heeft onze
uitgaven in voorraad
uitgeverij j. bijleveld

Erich Fromm

de zelfstandige mens
bijdrage tot de psychologie der ethiek
vertaling drs. H. Redeker - Geb. f 9,90

de gezonde samenleving
psychopathologie van democratie en kapitalisme
vertaling drs. H. Redeker - Geb. f 12,90

liefhebben, een kunde, een kunst
vertaling A. Treurniet - Geb. f 7,90

de angst voor vrijheid
vertaling drs. H. Redeker - Paperback f 6,90

Simone de Beauvoir

pleidooi voor een moraal der dubbelzinnigheid
ontwerp van een existentialistische ethiek
vertaling Paul Rodenko - Geb. f 7,90

Jean-Paul Sartre

de heilige genet
vertaald en bewerkt door prof. dr.
B.J. Kouwer - Geb. f 14,90

de gevangenen van altona
vertaling Gerrit Kouwenaar
Paperback f 4,90

de woorden
kinderjaren (mémoires)
vertaling Pierre H. Dubois - ter perse

ECHTPAAR gevraagd als beheerders voor HUMANISTISCH MILITAIR TEHUIS

Indiensttreding ongeveer mei/juni. Liefst ervaring in soortgelijk werk. Salaris en andere voorwaarden nader te regelen.

Sollicitaties (o.a. gezinsgrootte, leeftijd, opleiding en huidige werkkring) moeten uitvoerig worden toegelicht en gezonden aan:
Centraal Bureau van het Humanistisch Thuisfront, Lothariuslaan 70, Bussum.

Er zijn minstens 6000 redenen om bij het samenstellen van uw reclame-budget aan Mens en Wereld te denken. Het orgaan van een actieve organisatie is altijd een belangrijk communicatiemiddel en als zodanig een ideaal advertentiemedium. Uitgebreide technische gegevens en de advertentietarieven zenden wij u gaarne toe. Advertentie afd. Mens en Wereld, Zocherstraat 35, Amsterdam.